

Om som om - realism i teori og nyere kunst

FILOSOFISK REALISME OG LITTERÆR REALISME

AF PETER WIDELL

Realisme i litteraturteorien

Realisme som (skøn)litterært begreb forbindes vel fortrinsvis med den stilretning, der opstod i Frankrig i det 19. århundrede med Honoré de Balzacs, Gustave Flauberts og Émile Zolas store romanværker, og som i Danmark bl.a. er kendt fra J.P. Jacobsens, Herman Bangs og Henrik Pontoppidans forfatterskaber. Undertiden taler man dog også bredere om realisme som et stiltræk ved tekster og tekstdele i almindelighed. Her kan begrebet realisme føres helt tilbage til Platon og Aristoteles. Et spørgsmål, det kunne være relevant at få belyst, er, om det første begreb er indeholdt i det sidste, eller om der er tale om to forskellige begreber. Hvad det sidste begreb angår, sætter nogle det i relation til den filosofiske realisme, mens andre mener, der ikke er nogen forbindelse, og at realismebegrebet ikke har nogen entydig kerne. Blandt de sidste er der endog nogle, der går så vidt som til at mene, at man udelukkende vil kunne operere med et sociologisk forankret epokalt begreb om realisme: Realisme er, hvad en række kunstnere og forfattere i det 19. og 20. århundrede mente at beskæftige sig med – hverken mere eller mindre. Hermed har man naturligvis afstået fra at give ordet "realisme" et selvstændigt begrebsligt indhold.

En, der slår på realismebegrebets heterogenitet, er Frederik Tygstrup, der i antologien *Gensyn med realismen* har følgende noget pessimistiske mening om begrebet: "Man mener hundrede forskellige ting, som flyder sammen i noget genkendeligt som en tyk køkkenrøg, der forhindrer én i at se konturerne skarpt" (Tygstrup 1996:186). En anden i samme antologi, der åbenbart deler Tygstrups opfattelse, er Michel Olsen, der, som om han havde kigget Tygstrup over skulderen, skriver: "Det er meget vanskeligt at sige, hvad realisme er. Ordet angiver snarere en familie end et begreb, og det vil sige, at man ved at bevæge sig fra den ene yderlighed af realismebegrebet til den anden vil møde realismeopfattelser, der er uforenelige" (Olsen 1996:75). Også Frits Andersen ser i samme antologi ud til at være enig med Tygstrup, idet han mener, at for visse realistiske værker "ville det være helt absurd at opstille et regelsystem som apriori skulle skelne mellem realisme og ikke-realisme" (Andersen 1996:43).

Denne opfattelse vil jeg gerne imødegå. Det betyder ikke, at jeg vil bestride, at der kan findes mange forskellige opfattelser af, hvad realisme i litteraturen er, og at disse opfattelser endog kan vise sig at indeholde indbyrdes uforenelige elementer, som de tre forfattere antyder. Jeg vil dog mene, at der hos enhver, der har anvendt ordet meningsfuldt, inklusive de realistiske forfattere i det 19. århundrede, altid vil kunne findes en *fælles kerne* med rødder tilbage til den

filosofiske realisme. Den filosofiske realisme er egentlig blot et refleksionsresultat af realismen i vor hverdags- og sagbrug af sproget. Men den er, som jeg vil søge at vise i det følgende, langt fra at være vag tværtimod ganske entydigt og præcist bestemt. Når det derfor påstås, at realismebegrebet ikke kan benyttes i en begrebslig tydeliggørelse af litteraturteorien, er det snarere end at være udtryk for realismebegrebets uklarhed i virkeligheden udtryk for, at man har fejlerkendt de filosofiske forudsætninger, vi alle som sprogbrugere implicit bygger på.

I den nævnte antologi fortsætter Tygstrup i sit forsøg på at tegne et billede af den litterære realisme: "Der er en lang og uafrystelig tradition for at skandere repræsentationsbegrebet hårdt, dvs. som re-præsentation, gentagelse, kopi, simulakrum" (Tygstrup 1996:186). Denne tradition – der ifølge Tygstrup forsøger at reducere litteratur til noget andenrangs, til en blot og bar reproduktiv beskæftigelse – tror Tygstrup ikke meget på. Og for at få *filosofisk* dækning for sin skepsis mener han at kunne finde en alliancepartner i den nykantianske filosof Ernst Cassirers lære om "symbolsk" form, som ifølge Tygstrup muliggør et forsvar for en langt mere aktiv og handlekraftig form for litterær realisme, en "realisme, ikke som virkeligheds-efterligning, men som virkelighedsfremstilling, ikke *Nachahmung*, men *Darstellung*" (Tygstrup 1996:186). Dermed får den litterære realisme en egentlig *skabende* rolle over for virkeligheden, ikke blot i den forstand, at den litterære kunstner skaber et værk, som ikke ville kunne have eksisteret uden kunstnerens indsats, men i den forstand, at det litterære værk direkte fremkalder en ny virkelighed, en ny verden. Kunstneren, også den kunstner, der foretrækker at kalde sig realist, er ikke imitator af virkeligheden, som man umiddelbart skulle tro. Han er faktisk skaber af verdener. Han giver os i virkeligheden nye verdener at træde ind i.

Det er klart, at denne opfattelse af realismen – som man i øvrigt ikke kun kan spore i Tygstrups nykantiansk influerede tanker, men også i de sidste 50 års franskinspirerede litteraturteori, fra semiotik over poststrukturalisme til dekonstruktivisme¹, og i øvrigt som bred tankestrøm i mange især humanistiske og socialvidenskabelige forskningsmiljøer² – giver den litterære kunstner en særlig væsentlig position, når det gælder vore muligheder for erkendelse. Tygstrup skriver videre om Cassirers begreb om "symbolsk" form:

'Symbolsk' form er [...] et erkendelsesteoretisk begreb, der stiller skarpt på erkendelsens konstitution af en bestemt forståelse af verden, en forståelse, der opretter et univers omkring det sanselige indhold, der således indordnes i et bestemt skematiseret billede. Men samtidig er begrebet om symbolsk form, og det er den afgørende arv fra Cassirer, helt igennem historisk konciperet: Analysen er ikke underordnet aprioriske forstandsbegreber, men undersøger tilblivelsen af de skemata, de måder at tænke på, der organiserer givne epokers virkelighedsforståelse. (Tygstrup 1996:185).

Med andre ord: Det, Tygstrup mener at kunne hævde med baggrund i Cassirers begreb om symbolsk form, er, at enhver litterær forfatter, der fortjener sit navn, fungerer som en slags erkendelsesteoretisk instrumentmager, som følsom fremstiller af de iagttagelsesinstrumenter, hvorigennem det litterære publikum vil være i stand til at percipere verden på stadig nye måder. Dermed bliver litteraturen i virkeligheden lige så fundamental som filosofien – eller måske snarere: Dermed bliver filosofien – som den litterære frembringelses metateori – lige så overfladisk som litteraturen: For hvis vor erkendekategorier til stadighed ændres i lyset af litteraternes suveræne frembringelser – litteratur er jo *„Darstellung, ikke Nachahmung* – vil der måske nok være noget ved siden af de litterære frembringelser, men ikke bag dem. Ingen virkelighed, der skal svares skyld til, og heller ingen normativ transcendentaltet à la Kant. Filosofi og litteratur vil faktisk befinde sig på samme niveau, ja, faktisk være en og samme ting.

Nu bevirker denne overordnede *relativistisk-konstruktivistiske* holdning til verden, hvor verden gøres til produkt af, hvordan der ses på den gennem sine konstruerede kategorier, at Tygstrup og hans ligesindede i virkeligheden også kommer til at fejlbestemme den litterære realisme. Tygstrups konstruktivistiske metafysik indebærer, at den litterære realisme i sidste instans reduceres til at være en historisk betinget skematisme blandt mange andre, en blot og bar *éffet de réel* for at låne et udtryk fra Roland Barthes (Barthes 1982). Men dermed vendes tingene på hovedet. Det er samme holdning, der fører til den almindelige opfattelse af, at der findes mange former for realisme, så mange, at realismebegrebet i virkeligheden er uanalyserbart. Realisme er jo egentlig blot et forfatterkneb.

Over for denne relativistisk-konstruktivistiske ophøjelse af litteraturen til filosofi og trivialiseringen af realismen til blot at være en form for *écriture* vil jeg vise, (1) at den filosofiske realisme er holdbar, (2) at den litterære realisme langt fra selv at være filosofi tværtimod forudsætter den filosofiske realismes antagelser som betingelse for sin intelligibilitet, samt (3) at den litterære realisme, selv om den ikke må sammenblandes med den filosofiske realisme, ikke desto mindre er en form for realisme i den klassiske betydning af ordet: efterligning, *Nachahmung*, mimesis.

Filosofisk realisme

Det modsatte af relativisme er absolutisme. Derfor har relativismen en umiddelbar appel. Mens absolutisme synes beslægtet med dogmatisme og stivt sind, står relativisme i højere grad for fleksibilitet og tolerance. Og hvem vil ikke hellere være fleksibel og tolerant end dogmatisk og stivt sindet? At relativismen yderligere forekommer at være udtryk for en sund skepsis over for den filosofiske realis-

me og i det hele taget for filosofiske fundamentalsynspunkter, synes i ikke mindre grad at tale til dens fordel: Måske er verden én. Men vi kan ikke vide det. At erkende er at indhente viden. Javel, men hvordan vil vi nogen sinde kunne forhindre, at det, vi får ind, bærer præg af fangstnettets maskestørrelse?

Relativismens fordele er imidlertid hurtigt til at overse. For hvor langt skal den selvpålagte åbenhed og tolerance strække sig? Skal den være ubegrænset? Er det sidste holdningen, repræsenterer relativismen i realiteten normløsheden: Er alle standpunkter lige gyldige, er intet gyldigt. Dermed er alt tilladt, og tilforladelighed bliver til monstrositet.

Også forestillingen om, at det vil være umuligt at tiltvinge sig privilegeret tilgang til verden, viser sig hurtigt problematisk. Over for relativismen står den filosofiske realisme med sin forestilling om, at vi må tage udgangspunkt i *verden, som den eksisterer uafhængigt af det sprog, vi bruger til at tale om den* i. Det er ikke utænkeligt, at denne forestilling, når alt kommer til alt, er et bedre argument end relativismen.

Filosofisk realisme formuleres ofte i termer af *sandhed*, nemlig som en tese om, at et sprogligt udsagn – og i videre forstand et stykke viden, en erfaring, et stykke sanseiagttagelse³ – er sandt i kraft af, at det stemmer overens med, hvad der er tilfældet i verden. At der i realismen antages at være denne sammenhæng mellem realitet og sandhed, udtrykker man ofte ved at sige, at den filosofiske realisme hylder *korrespondensteorien om sandhed*.⁴

Ofte formuleres korrespondensteorien om sandhed *robust*.⁵ Et efterhånden klassisk eksempel på en robust korrespondensteori om sandhed er Wittgensteins billedteori om sproget fra 1923 (Wittgenstein 1963). Ifølge denne teori består sandhed i, at der foreligger *isomorfi* mellem sprogligt udsagn) og verden, eller sagt på anden måde i, at sprog og verden har fælles afbildningsform: "Afbildningsformen er muligheden for, at tingene forholder sig til hinandre, som billedets elementer gør" (Wittgenstein 1963:2.151). Eller: "Sætningen kan kun være sand eller falsk ved, at den er et billede af virkeligheden" (Wittgenstein 1963:4.06). Men hvis sandheden af vore udsagn må bygge på, at vi kan konstatere en sådan isomorfi mellem verdensstruktur på den ene side og sprogestruktur på den anden, synes verden ikke at være erkendt *gennem* sproget, men snarere gennem det forhold, at vi ser efter, om sprog og verden falder under samme afbildningsform. Denne uheldige side ved den robuste korrespondensteori er Wittgenstein for så vidt allerede opmærksom på i sin bog. At se sproget som billede kræver i realiteten et overordnet synspunkt, et *metasynspunkt*, hvorudfra man kan sammenligne de to størrelser: sproget på den ene side og verden på den anden. Dermed sprænges selve teoriens forudsætninger: Vi bliver da nødt til at forudsætte det, vi allerførst skal til at forklare, eller risikerer at havne i en uendelig regres.⁶

Set i lyset af denne absurde konsekvens kan man næppe fortænke Tygs-

trup og andre relativistiske konstruktivister i at gå uden om den filosofiske realisme og korrespondensteorien om sandhed og søge efter alternative forklaringer på forholdet mellem sprog og verden. Her mener Tygstrup netop at have fundet et sådant alternativ i Cassirers begreb om "symbolsk form": "Vi har ikke længere en direkte forbindelse til 'det virkelige', som vi kan se forskellige mulige *Darstellungen* af [...]" (Tygstrup 1996:186). I virkeligheden har vi blot "et antal skemata eller symbolske former, som for os udgør det væsentlige [...]" (Tygstrup 1996:186).

Imidlertid følger det, Tygstrup her når frem til, ikke af forkastelsen af den robuste realisme. Tværtimod synes den filosofiske realisme, om end i en ikke-robust form, som jeg straks skal vende tilbage til, stadig at være det eneste gyldige svar på Wittgensteins fejltagelse.

Tygstrup forsvare, som vi har set, den relativistiske konstruktivisme. Dermed forsvare han også den *perspektivisme*, der er indbygget i positionen: Vi ser verden ud fra hver vores perspektiv, hvorfor forestillingen om et koordinerende metaperspektiv er udelukket.⁷ Men følger dette andet nu af det første? Det er selvfølgelig klart, at vi må forkaste den robuste realismes forestilling om korrespondens som isomorfi. Spørgsmålet er imidlertid, om ikke mindre kan gøre det. Hvis korrespondensen ikke forstås robust som korrespondens mellem to strukturer, én i verden og én i sproget, men alene ses som udtryk for, at et struktureret udsagn har fundet en sandheds"sætter" i verden, som vi ikke ville have haft, hvis vi alene havde haft udsagnet, vil vi stadig skulle skelne mellem sprog og verden. Hvis udsagnet "Sneen er hvid" skal godtgøres som sandt, ikke ved at konfrontere det med en verden, vi først skal til at undersøge uden om sproget, men ved at konfrontere det med sin sandheds"sætter", nemlig den kendsgerning i verden, at sneen er hvid, vil vi faktisk kunne sammenbringe forestillingen om, at vi ser verden ud fra hver vores i dette tilfælde sprogligt formede perspektiv, med den *realistiske* forestilling om en objektivt eksisterende verden, uafhængigt af om vi måtte forholde os sprogligt til den eller ej. For hvert sandt udsagn om en given ting i verden findes der naturligvis utallige andre sande udsagn om samme ting. I den forstand eksisterer der forskellige perspektiver på tingene i verden, perspektiver, vi har valgt at lægge ned over dem for at kunne fikser dem. Det betyder dog ikke, at tingene så skulle eksistere alene i kraft af vores perspektiviske fikseringsredskaber. Som John R. Searle fremfører:

Conceptual relativism, properly understood, is an account of how we fix the applications of our terms. What count as a correct application of the term 'cat' and 'kilogram' and 'canyon' [...] is up to us to decide and is to that extent arbitrary. *But once we have fixed the meaning of such terms in our vocabulary by arbitrary definitions, it is no longer a matter of any kind of relativism or arbitrariness whether representation-independent features of the world satisfy those definitions, because the features*

of the world that satisfy or fail to satisfy the definitions exists independently of those or any other definitions [...] we do not make 'worlds'; we make descriptions that the actual world may fit or fail to fit. But all this implies that there is a reality that exists independently of our system of concepts. Without such a reality there is nothing to apply the concept to (Searle 1995:166).

Men det vil sige: *Selve begrebet om perspektiv forudsætter, at der er en fælles verden at rette perspektiverne ind mod. Det ligger slet og ret i den meningsfulde brug af ordet "perspektiv". Var alt perspektiver, og der ikke var nogen verden til at koordinere dem gennem, var der i virkeligheden heller ingen perspektiver.* Det er rigtigt, at min placering og din placering gensidigt udelukker hinanden. Men hvad så? Jeg står på den ene side af huset, og du på den anden side, så vi ser hver især noget forskelligt. Men hvad skulle det betyde for husets eksistens som selvstændig ting i verden og for vor mulighed for at erhverve os objektiv erkendelse herom? Intet som helst. Tværtimod kan vi forvise os om husets eksistens uafhængigt af vores perspektiviske syn på det *netop gennem den mulighed for koordinering af vores perspektiver, huset tillader os at indtage*, og som vi har erfaring for, at det tillader. Dermed er verden som fælles koordinationspunkt bekræftet. Der er måske ikke noget *privilegeret* udsigtspunkt, der uden om alle andre udsigtspunkter én gang for alle præsenterer os virkeligheden. Men hvad gør det? Udsagnet "Det er fuldmåne" er sandt, fordi det korresponderer med den kendsgerning, at det er fuldmåne – og ikke, fordi vi beskriver det således. Men det er alt, hvad vi behøver.

Nu har vi i det foregående på baggrund af Tygstrups bekenden sig til Cassirers symbolske former betegnet hans position som relativistisk konstruktivisme, og indtil videre har vi ladet den stå som eneste modsætning til den filosofiske realisme. Der findes dog alternativer; ser man tilbage i filosofihistorien, først og fremmest Kants transcendentale idealisme og Hegels absolutte idealisme. Ingen tager længere Hegels begreb om absolut idealisme alvorligt, så derfor vil jeg ikke opholde mig ved den.⁸ Derimod forekommer Kants transcendentale idealisme i høj grad relevant som alternativt forsøg på at overvinde relativismen. Ikke ved henvisning til en ydre verden, som den filosofiske realisme, men gennem påvisning af *eksistensen af visse almene, uomgængelige konstruktionsbetingelser for enhver konkret erkendeprocedure*. Som vi har set, modsætter Tygstrup sig også dette forsøg på at overvinde den relativistiske konstruktivisme. Tygstrup mener, at der i Cassirers store civilisationshistorie, som han tilslutter sig, er:

tale om opdagelsen af et virkelighedslag af "tale og tanke", der ikke uden videre kan opløses i andre måder at fortælle den virkelige historie på, men som i kraft af fokuseringen på sådan noget som symbolske former nærmer sig en indsigt i konstitutionen

af det virkelige gennem en række historisk set lokale procedurer, som ikke uden videre lader sig sammenfatte i transhistoriske-almene kategorier (Tygstrup 1996:187).

De sidste ord er netop møntet på Kants transcendentalisme. Men også her synes Tygstrup (med Cassirer) at komme i vanskeligheder. Hvis der i Tygstrups forsøg på at distancere sig fra transcendentalismen ligger, at vi i sidste instans må acceptere forestillingen om epoker og kulturer, *uden at der behøver være den ringeste indbyrdes forbindelse mellem dem*, forekommer hans position vanskelig at forsvare. For hvad skal vi overhovedet forbinde med epoker og kulturer, vi ikke vil kunne oversætte fra og til? De vil jo være ikke-eksisterende for os – og dermed ikke-eksisterende i enhver meningsfuld betydning af ordet. Men det betyder, at forestillingen om symbolske former, kategoriale skemaer eller lignende som betingelse for forståelse må forudsætte, at der netop må eksistere det, Tygstrup benægter, nemlig aprioriske begreber i form af *overgribende oversættelighed* mellem de forskellige skemaer, vi har konstrueret for at bringe os i forhold til verden. Det transhistoriske må være tilgængeligt for os som oversættelighed mellem alle sprog. Nu kan denne oversættelighed udlægges robust, idet man kan mene, at det er muligt at specificere en række yderligere og mere specifikke træk, som generelt må forudsættes som betingelse for kommunikation og handlen. En sådan mere robust udlægning finder vi fx hos Jürgen Habermas og Karl-Otto Apel. Eller den kan udlægges ikke-robust som hos Hans-Georg Gadamer i hans begreb om et kommunikativt "Vorgriff der Vollkommenheit" (Gadamer 1960:177-178), eller som det gøres hos Donald Davidson (Davidson 1993)⁹, fra hvis artikel forestillingen om sprogenes indbyrdes oversættelighed som radikalt projekt i øvrigt stammer. Mens de robuste udlægninger løber visse risici, som må fjernes gennem selvstændig argumentation for hvert enkelt særtæk, man vil tilføre¹⁰, synes en ikke-robust udlægning uden videre at være *uomgængelig*. Derfor er Tygstrups argumentation for den relativistiske konstruktivisme problematisk – også ud fra rent idealistiske præmisser.

Argumentet for alle sprogs oversættelighed minder om argumentet for filosofisk realisme: Ligesom talen om perspektiver synes at forudsætte talen om en realitet, perspektiverne nedlægges på, *for overhovedet at give mening*, således forudsætter talen om historisk forankret intersubjektivitet som sprog og samfund en overgribende konsensus *for overhovedet at give mening*. Argumenttypen, som første gang er analyseret og forsvaret af Peter F. Strawson (1959), har sit udspring i Kants transcendentale idealisme, hvorfor den da også bliver betegnet som et *transcendentalt argument*. Men den adskiller sig afgørende fra Kants forsøg på at overvinde relativismen. Mens Kant mangler egentlig sidstebegrundelse for sin transcendentalisme, hvorfor Cassirer og Tygstrup ikke kan have vanskeligheder med at forsvare deres relativisme over for ham, er Strawsons forestilling om transcendentalitet mere subtil. I virkeligheden er ar-

gumentet ikke tænkt anvendt over for relativisten, men over for hans langt skrappere fætter, skepticisten. Det, der adskiller relativisten og skepticisten, er, at mens relativisten ikke udelukker muligheden af, at vi eventuelt på lang sigt vil kunne nå absolut sikker erkendelse, selv om vi p.t. ikke kan vide, hvor vi står på vejen mod dette mål, så betvivler skepticisten overhovedet muligheden for sikker viden om det, der står til diskussion: en sproguafhængig verden, en overgribende sproglighed, et mentalt indre osv. Men her er det nu, Strawson sætter sit transcendentale argument ind: *Kan man vise, at det stykke virkelighed, der står til diskussion, er af en sådan beskaffenhed, at skepticisten (i praksis) bliver nødt til at forudsætte det, han betvivler, for overhovedet at gøre sin skepticisme mulig, så vil det udgøre en (praktisk) uomgængelig og i den forstand transcendentalt forankret virkelighed*.¹¹ En ejendommelighed ved argumentet er, at der ikke er tale om noget bevis for transcendentalitet. Argumentationsfiguren er ikke deduktivt anlagt. Det, der påpeges, er eksistensen af et eller andet med baggrund i den modsatte antagelses ikke-intelligibilitet. Argumentet er dialogisk-pragmatisk anlagt.

Nu skal det ikke skjules, at der er afgørende forskel på argumentet for realisme og argumentet for oversættelighed. Mens det ene repræsenterer en slutning fra erkendelse til verden (som erkendebetingelse), heri ligger argumentets karakter af at være realistisk, repræsenterer det andet en slutning alene inden for selve erkendelsen (hvilket er grunden til, at man med en vis ret kan betegne det som idealistisk). Ca. 10 år efter at Strawson fremfører sin idé, rejser Barry Stroud (1968) alvorlige indvendinger mod dette forsøg på at forsvare realismen gennem transcendentale argumentation. Det, argumentationen højst kan godtgøre ifølge Stroud, er *forestillingen om verdens sproguafhængige eksistens, ikke verdens faktisk sproguafhængige eksistens*: "The sceptic can always very plausibly insist that it is enough to make language possible if we believe that S is true" (Stroud 1968:255). Argumentet betyder for en tid, at den filosofiske realisme mister momentum. Sandhed som korrespondens kan nemlig dermed højst gøres til et "Grenzbegriff" à la Kant, hvorfor det ikke vil være til at skelne fra et tilsvarende idealistisk begreb om sandhed som ideel retfærdiggørelse. Ud fra dette sidste begreb grundlægger såvel Habermas og Apel som Putnam og Davidson deres sprogfilosofier op gennem 1970'erne og 1980'erne. Men som det blandt andet fremgår af en nylig genåbning af debatten om transcendentale argumentation i Stern (2000), er det realistiske argument på det seneste skænket fornyet interesse¹², og en vej synes åbnet gennem forskellige verifikationistiske tolkninger af den filosofiske realisme, tolkninger, der fastholder forskellen mellem sandt udsagn og sandheds"sættende" verden uden dog at sidde perspektivargumentet mod den robuste realisme overhørig.

Det er denne tolkning af realismen, jeg vil lade være udgangspunkt for diskussionen i det følgende. Her er ikke bygget nogen midlertidig idealisme ind

i realismen, som udsætter spørgsmålet om realisme-som-korrespondens på ube- stemt tid. Her fastholdes sandhed stadig som korrespondens mellem det enkelte konkrete udsagn og det lokale udsnit af verden, udsagnet er sandt (om end der i disse konkrete situationer vil være så megen baggrundsviden involveret, at det vil være umuligt at eksplicitere sprogligt, hvori korrespondensen består).

Jeg vil nu gerne vise, at den filosofiske realisme udgør betingelsen for og er et integralt element i opbygningen af en tilforladelig meningsteori. Denne vil igen være vigtig for at se, hvad der er på spil i begrebet om litterær realisme.

Sandhed og bogstavelig mening

Antagelsen om, at genstandene¹³ har eksistens som betingelse for, at man kan sige noget fornuftigt om dem, vil jeg i det følgende betegne som den filosofiske realismes *eksistenspræsupposition*. Den danner sammen med *vederhæftighedspræsuppositionen*, dvs. talers antagelse om, at samtalen kan fortsættes i tillid til alle sprogs indbyrdes oversættelighed, kernetdelen af talens præsuppositioner. Det er dog ikke de eneste præsuppositioner, skepticisten må benytte sig af for at gøre sin skepsis mulig. Det vil dog føre for vidt at komme ind på alle disse præsuppositioner her¹⁴, så jeg vil i det følgende indskrænke mig til udelukkende at belyse transcendentale træk ved talen, for så vidt som de er centrale for *bogstavelig mening* i sproget. De træk, jeg vil beskæftige mig med i det følgende, kan beskrives under stikordene: *mening som sandhedsbetingelse* og *mening som angivelsesmåde*.

Meningsbegrebet har været en af filosofihistoriens skandaler. Man har her ikke kunnet overvinde betragtningsmåder, vi i dag kan se som åbenlyst forkerte. Enten har meningsindhold været opfattet platonisk-realistisk som en art ideale genstande ved siden af genstandene i verden, eller de har været opfattet empirisk-psykologisk som hos Locke, som en art ideer, installeret i det enkelte individs bevidsthed. Fejlen ved begge betragtningsmåder har været, at man har set disse meningsindhold under *genstandsbetraktningens synsvinkel*.

Med det korrespondenteoretiske sandhedsbegreb og den filosofiske realisme har vi imidlertid et udmærket redskab til undgåelse af denne uheldige reificering af meningsbegrebet. Hvis vi nemlig ved et udsagns meningsindhold blot forstår det, der muliggør, at vi kan bruge det til at hævde noget sandt eller falsk om kendsgerningerne i verden, og da den realistiske eksistenspræsupposition jo *må* gælde, indebærer det, at vi slet og ret kan *definere* sproglig mening som de betingelser, der må være til stede i verden, for at et sætningsbærent udsagn¹⁵ kan være sandt eller falsk. Dermed er genstandsbegrebet om mening bragt ud af verden. Vi har så at sige "opløst" det ved en definition gennem sandhedsbegrebet: Men dermed må et sprogs samlede meningsindhold i virke-

ligheden kunne formuleres som metasætninger af typen: "Det er fuldmåne" er sand, hvis og kun hvis det er fuldmåne; "Det er solskin" er sand, hvis og kun hvis det er solskin; "Postkassen er rød" er sand, hvis og kun hvis postkassen er rød osv., osv. Ved nu at opstille sådanne metasætninger eller T-sætninger (efter Tarski 1932; "T" står for *Truth*), indtil alle sætninger i sproget er opregnet, skulle det være muligt at karakterisere sproget som helhed. Det er det forhold, man søger at tage højde for i prædikatslogikken, der ifølge Davidson bør betragtes som "grundlogikken" også for dagligsproget.

Tarski selv mener ikke, at en sådan grundlæggende formal-rekursiv karakterisering af sandhed og mening vil kunne gøres gældende over for det naturlige sprog, da vi her til stadighed vil være i stand til at opbygge nye konkrete korrespondenser mellem sætningsformede udtryk og kendsgerninger i verden, ligesom vi vil kunne havne i semantiske paradokser. Det er imidlertid muligt at omtolke de tarskiske T-sætninger, så man ikke længere forstår dem som sætninger opbygget gennem forhåndskendskab til sandheden af alle konkrete sætninger i sproget som forudsat hos Tarski, men i stedet som brugsspecifikationer for de udtryksstrengte, der står i anførselstegn i T-sætningen, som Davidson (1967) har foreslået det. Det gør Tarskis teori til en (kvasi)-empirisk teori om sandhed og mening af sætninger i et naturligt sprog, tolket som den brug, et studeret sprogfællesskab gør af sætningerne i konkrete sprogbrugssituationer, givet det kendskab, de i almindelighed har til meningen af prædikatet 'er sand', og de forudsætninger, der kræves for at operere med sandhedsbegrebet.

Set i lyset af vores transcendentale overvejelser omkring den filosofiske realisme vil vi med andre ord kunne se de tarskiske T-sætningers form som den almene form, hvorudfra vi vil kunne studere eller selv opbygge bogstavelige meningsindhold udelukkende ved brug af sandhedsbegrebet, så genstandsopfattelsen af sproglig mening helt undgås.

Også Tygstrups relativistiske konstruktivismen kan for så vidt ses som et forslag til omgåelse af genstandsopfattelsen af mening. Mening opfattes jo her som det enkelte subjekts mentale konstruktioner, bl.a. som nye forslag fra forfatterens side til, hvordan virkeligheden kan opfattes. Eller de opfattes som det enkelte samfunds regelkonstruktioner, bl.a. som strategier hos læserne – og dermed også i denne forstand som noget ikke-genstandsagtigt.¹⁶ En lignende opfattelse forfægtes i øvrigt af Wittgenstein (1971) i hans såkaldte brugs- eller sprogspilsteori om sproget. Imidlertid gælder det for begge opfattelser, altså for såvel den individ- som den samfundsbaseerede opfattelse, at de med deres afvisning af filosofisk realisme bliver ude af stand til at se den nødvendige sammenhæng mellem *sproget som system*, *sandhed som korrespondens* og *mening som brug*.

Vi har nu set på koblingen mellem sproget som system og sandhed som korrespondens. Lad os i det følgende se på koblingen mellem sandhed som korrespondens og mening som brug.

Det er ubestrideligt, at tale også er handling, så naturligvis har Wittgenstein ret i sin karakteristik af mening som brug. At tale er at indgå i forskellige aktiviteter, forskellige sprogpil. Men Wittgenstein har ikke været omhyggelig nok med at drage de fornødne distinktioner i sin karakteristik af disse aktiviteter, selv om de er nødvendige for at se, hvilken rolle sandhed spiller ved definitionen af mening. I stedet er det John L. Austin (1962), der drager de fornødne distinktioner, idet det lykkes ham at identificere en bestemt central type handlinger med relation til talen, som han kalder *illokutionære handlinger*. Med identifikationen og bestemmelsen af denne type handlinger, et arbejde, der er blevet videreført af Searle (1969; 1979), er det muligt at se det eksakte kontakt- eller mødested mellem sandhed som korrespondens og mening som brug og dermed at skabe en teori om bogstavelig mening.

Enhver handling, også enhver illokutionær handling, kan specificeres i termer af mål og midler og er i den forstand instrumentel. Som undergruppe af instrumentelle handlinger særmærker illokutionære handlinger sig imidlertid ved, at et opfyldt mål og de dertil benyttede midler ikke – som det er normalt ved rent instrumentel handling – kan identificeres gennem hver deres selvstændige fysiske beskrivelse. Åbner jeg et vindue ved at lette på haspen, er den opnåede måltilstand ved den vellykket udførte handling – det åbne vindue – én tilstand og min letten på haspen en anden. Udfører jeg derimod en illokutionær handling – siger jeg fx "Ræk mig lige hammeren!" – knytter der sig den ejendommelighed til handlingen, at de lyde, jeg udstøder (midlet), ikke vil kunne identificeres uafhængigt af selve udførelsen af den illokutionære handling (målet). Dette særlige forhold ved illokutionære handlinger – og i øvrigt ved alle institutionelle handlinger, som også inkluderer handlinger som at udstede pengesedler, tilskrive rente, afgive underskifter, gifte sig og forrette dåb – har Searle (1969) søgt at belyse gennem sit dobbelte regelbegreb: Tale og anden form for institutionel handling er karakteristisk ved at være understøttet ikke blot af *regulerende regler*, dvs. regler, som blot styrer adfærd, men også af *konstituerende regler*, dvs. regler, der direkte *skaber* adfærd. Fx vil selve det at skrive kruseduller på en check *tælle som* en underskrift, eller selve det at sige "Jeg kommer i morgen" *tælle som* et løfte om at komme i morgen.

Men hvordan er sådanne regler nu i stand til at bære meningsindhold forankret i begrebet om sandhed forstået som korrespondens? Lad os se på talehandlingens normale grundform, der faktisk vil kunne danne udgangspunkt for konstruktion af alle et sprogs sætninger. Den er:

ILL(P(A))

Her er selve "ILL(P(A))" en internt struktureret udtrykshandling. Den består af "ILL", der udtrykker, hvilken illokutionær handling der er tale om: Er det en

ordre, et spørgsmål, en intentionserklæring, en påstand? Jeg har i Widell (2001) vist, at alle illokutioner i virkeligheden kan tilbageføres til *sandhedsværditilskrivende illokutioner* eller *assertiver*, fx "jeg asserterer (hævder, påstår, konstaterer, fæstslår, bekræfter) herved, at Månen er en grøn ost".¹⁷ Det, assertionen tilskriver sandhed, er den del af den illokutionære handling, som rummer det såkaldte *propositionelle indhold* eller *udsagnet*, udtrykt ved "P(A)" ovenfor. Det vil altid igen kunne bestemmes som enten sandt eller falsk. Den handling, der aktualiserer udsagnet, vil altid igen bestå af følgende to delhandling: en *referencehandling*, udtrykt ved "A" eller angivet ved pegning, hvorigennem vi er i stand til at identificere en genstand i verden, og en *prædikationshandling*, udtrykt ved "P(_)", hvorigennem vi lader den genstand, vi refererer til, indgå som element i en nærmere afgrænset mængde genstande i verden (fx vil "er-rød (postkassen)" udtrykke, at postkassen er element i mængden af røde genstande).¹⁸ Dermed bindes sandhed afgørende til brugen af disse to komplementære funktioner i sproget. Det er her vigtigt at se, (1) at reference altid finder sted som udgangspunkt for prædikation, (2) at prædikation omvendt altid finder sted under forudsætning af, at der er blevet refereret, evt. blot ved pegning, og – sidst, men ikke mindst – (3) at sandhed først vil kunne defineres på det niveau, hvor vi gør *kombineret brug af reference og prædikation*: Propositionel sandhed nås kun ved, at man med udgangspunkt i (vellykket) reference til en genstand (vellykket) lader den indgå i en nærmere angiven mængde af genstande.

Ifølge denne redegørelse er en genstand i verden udgangspunkt for, at vi kan belyse den ved en karakteristik, der knytter sig til en nærmere afgrænset mængde genstande. Men da vi i forbindelse med de fleste genstande altid vil kunne specificere andre mængder, de vil kunne indgå i, som udtryk for, at vi fokuserer på forskellige aspekter af den tilrefererede genstand, vil der eksistere en asymmetri mellem reference og prædikation. Den tilrefererede genstand, referenten, vil være den samme, men mængderne, den tilordnes, forskellige. Eller formuleret i termer af filosofisk realisme: De prædikater, vi bruger i sproget vis-a-vis en bestemt genstand, vil altid tilsvare valg fra vor side i den forstand, at vi frit vil kunne gøre brug af forskellige prædikater over for samme genstand. Reference og sandhed derimod forudsætter henholdsvis genstande og kendsgerninger i verden, som vores udtryk skal korrespondere med. Her kan vi ikke selv bestemme. Her binder verden.

Det vil sige: Prædikattilskrivning vil altid kunne ses som forsøg på inkludering af genstande i mængder. Imidlertid er en sådan referentiel eller – som det ofte kaldes – ekstentionel bestemmelse af meningsbegrebet utilstrækkelig. Gottlob Frege (1892) har i forbindelse med dette spørgsmål talt om, at propositioner eller udsagn ud over at inkludere reference til genstande og mængder (= "Bedeutung") også må inkludere de måder, hvorpå vi finder frem til de genstande, der er refereret til (svarende til prædikationen), således at propositionen eller ud-

sagnet i virkeligheden skal ses som en forbindelse – ikke mellem mængde og individ – men mellem reference og angivelses- eller præsentationsmåde ("Art des Gegebenenseins"; (Frege 1967:143). Han belyser det bl.a. gennem følgende eksempel: Mens vi kan bruge ordene "ligesidet" og "ensvinklet" til at pege på samme trekant, gør vi det på forskellig måde, alt efter om vi vælger det ene eller det andet ord: I det ene tilfælde lader vi fx vores udtale af ordet være ledsaget af, at vi med fingeren angiver trekantens sider, i det andet af, at vi med fingeren angiver trekantens vinkler. Denne synsmåde på det propositionelle meningsbegreb – at det ikke blot angiver en relation mellem en genstand og en mængde, her en trekant og mængden af alle trekanter, men er udtryk for en angivelsesmåde for denne genstand: som ligesidet og som ensvinklet – indebærer, at meningsindhold ikke længere behøver at betragtes som mystiske pseudogenstande, men i virkeligheden som *handlesammenhænge*, som *procedurer* for identifikation og reidentifikation af genstande, beroende på vores evne til at handle instrumentelt i verden. Men dermed kan den tarskiske T-sætning "'Denne trekant er ligesidet" er sand, hvis og kun hvis denne trekant er ligesidet" nu omformuleres som "Denne trekant er ligesidet" er sand, *hvis og kun hvis vi kan referere til trekanten og specificere den via en angivelsesmåde, hvor jeg med min finger angiver* ..., hvor det, der står i T-sætningens venstre side i anførselstegn, er det definerede sætningsudtryk, og det, der står i T-sætningens højre side, er angivelsesmåden for eller vejen til sætningens sandhed.

Men dermed er også sammenhængen mellem sprogbrugen og den systematiske opbygning af sprogets udsagn sikret.

Det er klart, at ligesom vi – efter at vi, fx ved at pege, har refereret til en genstand – vil kunne specificere en angivelsesmåde for den, så vil vi omvendt kunne starte med at specificere en angivelsesmåde for den for dernæst at referere til den. Men det vil igen sige: Ligesom vi vil kunne referere fra "scratch" – ved at pege eller ved at gøre brug af en lingvistisk pendant til pegning i form af et egenavn – vil vi kunne referere gennem angivelsesmåder – ved det, der i traditionen fra Russell (1905) er blevet kaldt *bestemte beskrivelser* (*definite descriptions*): De vil da kunne integreres i udsagnets referencehandling som udgangspunkt for endnu en prædikation (angivet med ordinær skrift): "*Den lille pige er syg*"; "*Manden, der går derovre, er min onkel*."¹⁹ Men herigennem kan reference, der naturligvis altid fordrer eksistenspræsuppositionens overholdelse, ud over at finde sted gennem egennavne også finde sted gennem bestemte beskrivelser. Det er klart, at prædikationer, hvad enten de er bestemte beskrivelser eller ej, jf. vores tidligere antagelse, altid også vil kunne være sande (eller falske).

Ved at specificere mening først som mængdetilordning og dernæst som angivelsesmåde, og ved at se, at vi kan referere via angivelsesmåde, har vi nu en tilforladelig definition af meningsbegrebet. Dog mangler vi stadig en afgørende brik i dets fastlæggelse.

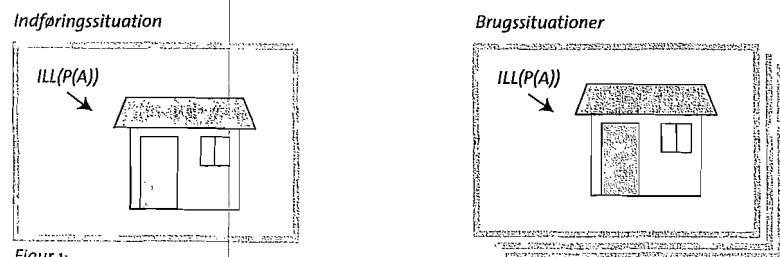
Selv om mening og sandhed er tæt forbundet, er meningsbegrebet ikke endeligt fastlagt gennem sandhedsbegrebet. Der savnes stadig en specifikation af muligheden for at *gentage* en given talehandling. Første gang et givet udtryk anvendes vis-a-vis en kendsgerning i verden, kan der naturligvis ikke være tale om gentagelse (men ellers om alt det andet, vi har været inde på: reference, prædikation osv.). Men alle følgende gange vil der naturligvis være det. Hvad bærer nu sådanne gentagelser igennem? Lad os kalde situationen, hvor et udtryk anvendes for første gang, for en *indføringsituation* (for et udtryk og dets mening) og alle efterfølgende situationer, hvor udtrykket bruges, for *brugssituationer*. Da vil betingelserne for fastlæggelsen af sandhedsværdien af en sætning i en given brugssituation være afhængig af, at vi kender til disse betingelser fra indføringsituationen. Dvs. hvad vi har fastlagt i indføringsituationen for et givet udtryk, må tjene som *normsættende* for anvendelsen af udtrykket i en given brugssituation og i virkeligheden alle efterfølgende brugssituationer: Den meningsfulde anvendelse af et givet udtryk i en illokutionær handling i en brugssituation må med andre ord forudsætte, at den akt, der foreligger i indføringsituationen for udtrykket, gentages korrekt i brugssituationen. Det er betingelsen for *meningsstabilitet*.²⁰

Det er klart, at det, der siges i selve indføringsituationen, må have forankring i en referent i verden, som betingelse for at der overhovedet kan indføres mening. Det viser Wittgenstein (1971) os gennem sit privatsprogsargument: Hvis ikke der foreligger offentlige kriterier for de forskellige ordbetydninger, vil vi ikke kunne kommunikere med hinanden ved hjælp af dem. Ofte vil verdensforankringen af meningsindholdet i indføringsituationen finde sted ved, at et eksemplar af de genstande, meningen skal normsættes gennem, foreligger i indføringsituationen, fx en citron, en grøn genstand eller en postkasse. Ganske vist behøver det ikke at være tilfældet. Man kan naturligvis også nominelt definere sig frem til nye meningsindhold ved brug af allerede normerede udtryk. Men i sidste instans må enhver nominel definition dog kunne føres tilbage til en indføringsituation, hvor der refereres til genstande *i verden*, som da vil kunne tjene som paradigmeeksempler på, hvad der falder under den mening, der normsættes i indføringsituationen²¹: Altså: *i sidste instans ingen mening uden reference til genstande i verden!*

Med dette dictum står en filosofisk realistisk forankret meningsteori, som man kan se, i direkte opposition til konstruktivistiske teorier. Mens strukturalister og konstruktivister opfatter mening som struktur- eller konstruktionsimmanent, opfatter realister mening som strukturtranscendent, dvs. som grundlagt gennem genstande, der eksisterer uafhængigt af sproget og tanken. Det betyder ikke, at der så ikke også for realisten foreligger lingvistiske konstruktioner som betingelse for at kunne tale om disse genstande i verden. Men som vi har set gennem vor belysning af talehandlingen og dens komponenter, kan en

lang række af dem forsvares transcendentalt (i den forstand af ordet, vi ovenfor har anvendt). Og hvad opbygningen af de konkrete meningsindhold i sproget angår, vil de ikke *alene* kunne ses som konstruktioner: Peger jeg på trekanten ved at pege på dens ben eller dens vinkler, antager eller præsupponerer jeg allerede i den måde, jeg går frem på og dermed som handlende, visse kendsgerninger om trekanten, altså visse kendsgerninger *i verden*.

Med distinktionen mellem indføringssituation og brugssituation er i øvrigt endnu et transcendentalt træk ved sproget blotlagt, nemlig det forudsatte *princip om analyticitet*: I indføringssituationerne normeres meningsindholdet i sprogets forskellige udtryk; i brugssituationerne derimod bruges de, *sådan som de allerede er blevet normeret i indføringssituationerne*. Det vil sige, at vi har en forestilling om meningsstabilitet på tværs af de forskellige brugssituationer, vi bevæger os i, sikret gennem den brugsnorm, der er nedlagt i indføringssituationen for de forskellige udtryk. Følgende figur skulle sammenfatte den hidtidige diskussion af forholdene omkring indføringssituation og brugssituation:

Figur 1:

Her ses de to væsentlige grunddistinktioner i sproget, nemlig dels distinktionen mellem det sætningsformede sproglige udtryk, $ILL(P(A))$, samt det, udtrykket refererer til i omverden, her huset, via en bestemt angivelsesmåde, markeret med pilen, dels analyticitetsdistinktionen mellem indføringssituation – som norm – og de forskellige brugssituationer – som instanser, de normative specifikationer i indføringssituationen skal regulere. Her er den første distinktion mellem sætningsudtryk og tilrefereret genstand af metafysisk art, mens den anden distinktion er en distinktion mellem størrelser, der alle befinder sig i verden: Her indføringssituationen, dér alle brugssituationerne. De vil alle kunne identificeres særskilt i verden.

Der er blevet rejst en række indvendinger mod analyticitetsprincippet, bl.a. af Willard van Orman Quine (1951), Derrida (1977) og George Lakoff (1987). Fx hævder Quine, at vi ikke i dagligsproget er os bevidst, hvornår vi normerer et udtryk, og hvornår vi gør brug af det, hvorfor vi ikke er klar over, hvor grænsen mellem analytisk og syntetisk egentlig går. Derfor kan princippet

om analyticitet ikke finde nogen klar anvendelse og *må følgelig i sig selv stemples som et dogme*. Denne kritik er imidlertid forfejlet. Searle (1969:4-12) anfører: Det er Quines udgangspunkt, at han har vanskelig ved at se, om forskellige ordpar har samme mening, altså er synonyme – fx er han i tvivl om, hvorvidt *eyedoctor* og *occulist* er et sådant ordpar (svarende til, at han har vanskelig ved at se, hvor grænserne for normering og brug går). Herfra slutter han så til de bagvedliggende princippers ikke-eksistens. Men ifølge Searle slår Quine hermed sig selv for munden: For hvordan skal han kunne bestemme alle de gennemgængede eksempler som uklare eller ikke overbevisende, *hvis ikke han allerede har forudsat og gjort brug af det selv samme princip*. Med andre ord: Quine har allerede, han *må* allerede – i praksis – have bekræftet princippet eksistens.²² Også Grice & Strawson (1956) har forsvaret "dogmet" ud fra et lignende transcendentalt argument, idet de samtidig har angrebet Quine for at slutte udelukkende fra randtilfælde af princippet anvendelse til, at så må selve princippet være ugyldigt. Dette mener de er en fejlslutning fra Quines side. I praksis er vi udmærket i stand til at anvende princippet om analyticitet ved alle centraltilfælde af et udtryks brug. Fx er ingen i tvivl om, at brugen af ordet *blomst* i sætningen "Jeg skal vande blomster" (i en situation, hvor der er et bed og en vandslange foran den, der formulerer sætningen) er bogstavelig, mens brugen af samme ord i sætningen "blomsten af Danmarks ungdom" er ikke-bogstavelig.²³ I Putnam (1975) og Searle (1978; 1992) findes yderligere forsvar for analyticitetsprincippet specielt i forhold til begrebet om bogstavelig mening.

Med dette forsvar for et analytisk meningsbegreb og begrebet om bogstavelig mening vil jeg konkludere: Meninger er ikke kvasi-genstande, men angivelsesmåder, knyttet til illokutionære handlinger indbefattende delhandlingerne reference og prædikation. De er opbygget via konfrontation med genstande i den empiriske virkelighed i indføringssituationer og afspejler gennem denne opbygning sprogets analyticitet. Det er dette sidste træk ved sproget – dets analyticitet – der danner udgangspunkt for, at vi kan skaffe os et meningsfuldt begreb om litterær realisme.

Ud fra antagelsen om filosofisk realisme og med udgangspunkt i det her skitserede begreb om bogstavelig mening skulle vi nu været rustede til at se på den litterære realisme.

Litterær realisme

Som det indledningsvis har været antydnet, ligger der flere betydninger i begrebet litterær realisme, som det er af væsentlighed at holde ude fra hinanden: Med "litterær realisme" kan man mene: (1) en bestemt periode i litteraturhistorien (også undertiden betegnet naturalisme); (2) et genrebegreb; og sidst, men ikke

mindst: (3) et alment træk ved en tekst eller en mindre tekstdel. Jeg vil hovedsagelig beskæftige mig med den sidste – mere almene – betydning af ordet, altså betydning (3), selv om jeg dog ikke vil undlade sporadisk at strejfe betydning (2). Betydning (3), som jeg altså vil tage mig af i det følgende, er fx den, vi finder i Aristoteles' karakteriserende beskrivelse af epik og tragedie:

Den episke digtning og tragediedigtningen såvel som komedien og dithyrambedigtningen og det meste af fløjte- og cithermusikken er i det hele og store allesammen skabende gengivelser ('efterligninger' mimesis) af virkeligheden (Aristoteles 1992:11).

Altså: litterær realisme = gengivelse, efterligning, mimesis. Ganske vist bruger Aristoteles begrebet genrekarakteriserende. Men det er klart, at selve realismebegrebet sagtens kan opfattes mere generelt. Hver gang vi står over for en gengivelse eller efterligning af noget i ord, vil vi jo altid kunne spørge: Hvor godt ligner det?

Nu har vi tidligere set Tygstrup gøre den opfattelse gældende, at realisme som mimesis ikke skal forstås som *efterligning*, *Nachahmung*, men som *fremstilling*, *Darstellung*. Som jeg har lovet, vil jeg nu sætte mig for at imødegå synspunktet. For mig at se bygger det på falske præmisses, idet litterær realisme her forveksles med filosofisk realisme.

For at vise, at disse to ting – litterær realisme og filosofisk realisme – ikke har så meget med hinanden at gøre, vil jeg først belyse, hvad der kan menes med ordet "litterær" i sammensætningen "litterær realisme", og derefter gå over til at karakterisere selve sammensætningen "litterær realisme".

En tekst er litterær – i skønlitterær forstand – når den behandles med henblik på æstetisk vurdering eller påskønnelse, dvs. når den behandles ud fra, om den er behagelig, køn, interessant, gribende osv. Her er det afgørende, at teksten, som Kant har formuleret det, betragtes med *desinteresse* (Kant 1990:16, 34). En litterær betragtning ophæver alle brugsformål. Det er det, der gør teksten til et skønlitterært værk. At betragte et litterært værk med desinteresse indebærer imidlertid også, at eksistens og sandhed suspenderes, gøres *irrelevant*. Det er for så vidt en følge af af-instrumentaliseringen. Og det ligger i øvrigt også i Kants oprindelige definition af påskønnelse som desinteresse (Kant (1990 (1790):14): Her kerer vi os ikke længere om eksistensen af det, teksten (eller billedet) måtte angå. Det betyder igen, at teksten i princippet – også i kognitiv forstand – faktisk bliver tømt for eksistens og sandhed. Det er da også ofte sådan, at forfatteren mere eller mindre piller de to ting ud af det litterære værk. Eller sagt på anden vis: gør det litterære værk til fiktion. Som regel for med så meget desto større frihed at kunne koncentrere sig om værket som æstetisk objekt.

Nu vil jeg ikke diskutere fiktionsbegrebet, da det ikke vedrører realisme-

begrebet. Er en tekst nemlig fiktiv, kan den defineres som en tekst, der *foregives* at være sand uden at være det (bl.a. Searle 1979). Men denne definitionsoperation er for så vidt ligegyldig for, om vi har med en litterært realistisk tekst at gøre. Også fuldstændig sande tekster kan være litterært realistiske. Det eneste, der kræves for, om en tekst er i litterær forstand realistisk, er, at spørgsmålet om, hvorvidt den er sand eller falsk, er gjort *irrelevant*.

Som også navnet antyder, er den litterære realisme altså "født" litterær, dvs. "født" med henblik på æstetisk nydelse og påskønnelse. Med dette har vi selvfølgelig ikke sagt meget om, hvori denne nydelse nærmere består – hvad dens *mekanisme* er – kun hvad dens ultimative funktion er. Men da spørgsmålet om sandhed nu er irrelevant, og en litterært realistisk tekst altså i princippet kan være helt igennem falsk og alligevel være relevant for spørgsmålet om realisme, kan den litterære realisme af gode grunde ikke have noget med spørgsmålet om virkeligheds erkendelse at gøre.

Men netop derfor kan vi også se, at den litteraturteoretiske debat om den litterære realisme er forfjet. Hvad er det nemlig, man gør i den litteraturteoretiske debat? Tygstrup antager netop, som vi allerede har set, at spørgsmålet om realisme netop er et spørgsmål om virkeligheds erkendelse. Men det kan det altså ikke være. Nu mener Tygstrup og ligesindede det for så vidt heller ikke, i hvert fald ikke, hvis man ved realisme forstår gengivelse, *Nachahmung*. Men her ser de så ikke, at *realisme lige så lidt kan bestå i det, de gerne vil hævde for deres del: fremstilling, Darstellung, af virkeligheden*. For ifølge den filosofiske realisme kan sproget ikke i sig selv danne de kendsgerninger, det repræsenterer. Her må – om jeg så må sige – selve verden yde sit bidrag. Men dermed må Tygstrup og alle, der med ham vil gøre litteraturen til verdens erkendelse og litteraturteori til erkendelsesteori, være på vildspor. Over for den konstruktivisme, der signaleres hos Tygstrup og ligesindede, må det filosofisk realistisk fastholdes, at selv om det selvfølgelig er muligt at jonglere med de "symbolske former", og at der vil kunne være en æstetisk pointe i at gøre det, så vil prøvestenen for, om det er lykkedes "at gå en ny vej til virkeligheden" – og det må være det, realismen består i – stadig være kendsgerningerne.

Endnu et tegn på, at der er noget galt i at betragte den litterære realisme som erkendelsesrelevant, som konstruktivismen gør, er, at man med en sådan konception synes at tage for givet, at den filosofiske realisme er en robust realisme, og at korrespondensen mellem sprog og verden følgelig må bestå i en eller anden afbildning à la Wittgenstein, som man så kan og må tage afstand fra. Som vi imidlertid tidligere har set, ligger der intet krav om robusthed i realismen, og robuste korrespondensteorier er efter alt at dømme uholdbare. Men det betyder ikke, at den litterære realisme så ikke skulle have noget med korrespondens at gøre. For det har den. Endog i betydningen *Nachahmung*, mimesis, gengivelse, efterligning.

Men hvad kan litterær realisme nu bestå i, hvis den på den ene side er mimesis, og på den anden side overhovedet ikke er erkendelsesmæssig relevant og undertiden kan være direkte usand?

Lad os gå direkte i kødet på konstruktivismens fejltagelse: Udgangspunktet for den sammenblanding, vi finder hos Tygstrup og de litteraturteoretikere, der mener, at litteraturskrivning er en slags verdensskabelse, består slet og ret i, at man kommer til at forveksle et metafysisk forhold – et forhold *mellem sprog (eller tanke) og verden*, altså det forhold, den filosofiske realisme tager sig af – med et empirisk forhold, et forhold *mellem to specifikke genstande eller forhold i verden*, som er det forhold, den litterære realisme skal tage sig af. Det, den realistiske forfatter i helt konkret forstand gør – men altså åbenbart ikke er klar over – er, at han *skaber en bestemt brugssituation for sproget, lad os kalde den B, ud fra en norm om, at den skal ligne en anden forud for B eksisterende bestemt brugssituation i sproget, lad os kalde den A*. Det er her, vi finder indbegrebet af den litterære realisme. Men da begge situationer er foreliggende situationer *i verden*, kan forholdet netop ikke være verdensafbildende. Et relevant forhold at drage sammenligning med her er snarere forholdet mellem fx et virkeligt tog og et modeltog, der er lavet af det, og som vi kan beundre for dets naturtrohed ud fra spørgsmålet: Hvor godt ligner det? Men det er der jo ikke noget metafysisk spidsfindigt i.

En af grundene til forvirringen eller måske snarere et symptom på den synes at være den hyppige brug af ordet "virkeligheden", man finder blandt litteraturteoretikere. Tales der filosofisk om realismen, forstås den korrespondens, man her taler om, som korrespondens mellem sprog og verden generelt og globalt. Så her er det for så vidt rimeligt nok at tale om *virkeligheden*. Forholdet er så generelt, at der ikke er noget, der ikke er verden eller virkelighed over for sproget (selv sproget er en del af virkeligheden). Sproget står virkeligt over for alt andet. Men den tale synes litteraterne at overføre ukritisk til litteraturen: Litterær realisme har at gøre med det "virkelighedsbillede, der foreligger for en bevidsthed [...]" (Søren Schou 1976:11), med "at det er muligt gennem kunsten, fx sprogkunsten, at erkende og beskrive virkeligheden mere eller mindre sandt" (John Chr. Jørgensen 1980:14), med "en skrivemåde, der er baseret på en så troværdig gengivelse af virkeligheden som muligt" (Niels Martinow 1996:15) eller – for også at finde en passage fra Tygstrups artikel – med "virkelighedsgengivelsens teknik [...]" (Tygstrup 1996:183). Også Aristoteles taler om "skabende gengivelser [...]" af virkeligheden [...]" (Aristoteles 1992:11). Men det er i virkeligheden at tage en alt for stor mundfuld, når talen er om litterær realisme. Ganske vist består de størrelser, der indgår i et litterært realistisk forhold, altså brugssituation A og brugssituation B, i sig selv af relationer mellem sprog (eller tanke) og verden, jf. figur 1 ovenfor. Men disse relationer er – som det er fremgået af det tidligere – ganske *irrelevante* for selve realismeforholdet, som er et forhold mellem brugs-

situation B og brugssituation A – fuldstændig ligesom det ler eller den marmorblok, B, en billedhugger bruger, når han skaber en portrætbuste af A, er irrelevant, når spørgsmålet om portrætligheden mellem B og A skal afgøres. Her er det, der skal sammenlignes, ikke sproget og verden, men to ting *i verden*.²⁴

Litterær realisme består altså i gennem tilvirkning af en ting eller situation B at få B til at ligne A; men det vil sige, at idealet for kunstneren for så vidt er at undertrykke B's særegenhed. Materialet, B fremstilles af, lægger ganske vist i kraft af sin fysiske natur en vis restriktion på, hvad der kan gælde som portrætlighed. Fx muliggør en skulptur en direkte overførelse af rumlige proportioner, mens et maleri ikke gør det. Det betyder imidlertid ikke noget for selve den overordnede norm, der skal overholdes for den realistiske fremstilling af A. Materialekarakteren betyder kun noget for kunstnerens muligheder for at sikre normens overholdelse.

Det må ikke misforstås derhen, at materialevalget så ikke kan spille en selvstændig rolle i den samlede æstetiske vurdering af et kunstværk. Lad os opholde os en stund ved den bildende kunst. Materialet – leret, bronzen, terpentinfarverne, lærredet, sproget osv. osv. – er også altid en selvstændig komponent (og de gange, hvor der ikke intenderes eller tolkes realisme ind i kunstværket, faktisk den eneste komponent). Materialets natur og naturen af de redskaber, kunstneren anvender i frembringelsen af sit kunstværk, bidrager også sammen med kunstnerens egne evner og mesterskab og i det hele taget den måde, han skaber sit kunstværk på, sådan som det fremtræder i det færdige værk, til den samlede æstetiske vurdering og påskønnelse af portrættet. Begge steder, dvs. både når selve graden af realisme skal bestemmes, og når materialevalg, teknisk mesterskab i bearbejdning, forholdet til traditionen, dristighed i stilistisk modificering, fremhævelse af visse sider og undertrykkelse af andre skal gøres til genstand for vurdering, vil der være tale om en selvstændig æstetisk påskønnelse, der bidrager til den samlede æstetiske vurdering. I den forstand optræder kravet om realisme som æstetisk vurderingskriterium næppe nogensinde i ren form (og ville vel være monstrøst og i virkeligheden uæstetisk, formentlig oftest endog i kedelig, "langweilig", retning, hvis det hævdedes som eneste vurderingskriterium). Men det betyder ikke, at selve realismebegrebet, som jeg har foreslået det, så ikke skulle være det, det er, eller at det skulle være uklart og utydeligt, som vi har set det hævdede: Realisme er en kognitiv norm, en norm om, at noget, man fremstiller, B, skal ligne et forlæg, A. Det er det, der er opgaven for den æstetiske realist, og for så vidt kun det.

Nu er det ikke æstetisk realisme i almindelighed, der er emnet, men litterær realisme. Her kan vi imidlertid ikke se bort fra, at materialet er af en helt særlig art: I den litterære realisme er der tale – ikke om artefakter i almindelighed – men om *sprog*, nærmere bestemt om *sproglige ytringer*. Og som vi har set i forrige afsnit i forbindelse med diskussionen af meningsbegrebet, er sprog af

en ganske særlig metafysisk art, karakteriseret ved tilstedeværelsen af konstituerende regler, bl.a. for fastlæggelse af betingelserne for reference og sandhed. Disse betingelser for reference og sandhed kan så være sat mere eller mindre ud af kraft, når vi har med litterær realisme at gøre.

Men hvad sætter den litterære realisme i stedet for det, den sætter ud af kraft?

Lad os se på følgende lille beskrivelse af Niels Lyhnes mor fra J.P. Jacobsens roman *Niels Lyhne* (1963:1): "Hun havde Blidernes sorte, straalende Øje med det fine, snorlige Bryn, hun havde deres stærkt udfonmede Næse, deres kraftige Hage og svulmende Læber." Normalt regner man dette stykke for et stykke fiktion. Det vil netop sige, at reference og sandhed mangler. Alligevel er det, der står i teksten, fuldt forståeligt. Det er faktisk ganske meningsfuldt for os. Men hvordan kan det gå til? Hvad er egentlig tricket?

Her kan man først forestille sig en situation, hvor jeg står i et lokale og taler om en person, som også min samtalepartner er bekendt med, og som befinder sig i lokalet ved siden af, hvad min samtalepartner imidlertid ikke ved: "Bartholine sidder inde i det andet lokale". Eller: "Kvinden fra før sidder inde i det andet lokale". Hvad må min samtalepartner kende til for at forstå, hvad jeg siger? I begge tilfælde – altså både i tilfældet, hvor jeg bruger et egennavn, og i tilfældet, hvor jeg bruger en bestemt beskrivelse – behøver min samtalepartner kun at trække på sin generelle viden om sproget – dvs. på de sproglige angivelsesmåder, sådan som de er fastlagt gennem indføringsituationerne og sprogets pragmatik, heri inkluderet en tro på min vederhæftighed – for at nå til kundskab om dette forhold gennem de ord, jeg ytrer.

Antag nu i stedet, at det, jeg siger, er usandt, og at jeg ved det. Dvs. antag, at jeg lyver. Antag endvidere, at min samtalepartner tror mig. Hvad vil nu være tilfældet? Vel ikke andet end, at det, jeg siger, vil give anledning til *nøjagtigt den samme type tanke* hos min samtalepartner, bortset fra, at vi nu ikke længere vil sige, at der er tale om viden hos ham, men kun om noget, han tror er viden (fordi han, naiv som han er, stadig stoler på mig). Dvs. vi vil hos min samtalepartner have præcis de samme angivelsesmåder, som han ville have været i besiddelse af, hvis han faktisk havde kunnet fiksere Bartholine. Selv muligheden for, at min samtalepartner handler på baggrund af det, jeg siger, fx forsøger at gå ind til hende, vil være til stede.

Antag nu for det tredje, at det, jeg siger, udgør et stykke realistisk litteratur. Da vil spørgsmålet om sandhed og usandhed straks være irrelevant. Men selv om det forholder sig sådan, må det, jeg siger, i virkeligheden give anledning til *nøjagtigt den samme tanke hos min samtalepartner* som i de tidligere tilfælde. Dog vil min samtalepartner nu gøre holdt, lige før der skal drages konklusioner vedrørende Bartholines eksistens eller vedrørende sandheden af det, der siges om hende. Og her vil der så ikke blive handlet.

Jeg har måttet gribe til denne lidt omstændelige, treleddede redegørelse for at sikre mig mod den fejltagelse, man tit ser begået, nemlig at der med et litterært værk skulle være tale om en *speciel semantisk konstruktion af en eller anden fiktiv verden ved siden af den faktiske*. At der så at sige bliver skrevet en ny og omfattende tekst bag det sagte. For det synes ikke at være tilfældet.²⁵ Her lægges ikke noget til, *men trækkes tværtimod noget fra*, ganske vist kun på den pragmatiske side: Ytringen *mangler* situationsforankring. Semantikken er derimod stadig nøjagtig den samme, som hvis der havde været tale om en ikke-litterær, sand tekst: *Angivelsesmåderne, som man har lært sig dem i de forskellige sproglige indføringsituationer, man er indgået i, er fuldt intakte, inklusive den baggrundsviden, de er understøttet gennem*. Her er det afgørende vigtigt at se, at der netop er tale om en baggrundsviden. Men en baggrundsviden kan ikke gøre det ud for en semantisk konstruktion.

Moralen er altså: Man forholder sig til litterære tekster, sande som usande, fuldstændig ligesom man forholder sig til ikke-litterære tekster, når de tjener almindelige kommunikationsformål, dvs. når de har til opgave at meddele én, hvordan det forholder sig med et eller andet i virkeligheden. Den eneste forskel er den pragmatiske, at mens en ikke-litterær tekst har forankring i virkeligheden, behøver den litterære tekst ikke at have det.

Men er der trods alt ikke et yderligere problem med den litterære realisme? Den litterære realisme består i at genskabe et A i et B. Men hvad nu, når det, sproget skulle pege på, ikke eksisterer, som det jo er tilfældet i litterære tekster? Da synes det, vi skal måle B's realisme i forhold til, at mangle. Men har konstruktivismen så ikke alligevel ret omkring den litterære realisme? Er det så ikke sådan, at det ikke så meget drejer sig om at etablere en relation mellem et A og et B, som det gælder om at skabe en bestemt skrivestil, en bestemt *écriture*, en bestemt *éffet de réel*, der allerførst skaber A?

Det vil være en forhastet konklusion.

Ganske vist har vi intet konkret forlæg og dermed ingen mulighed for reference, sådan som vi har det ved en portrætbuste, fx portrætbusten af J.P. Jacobsen foran Mølleparkens bibliotek i Århus.²⁶ Men på den anden side synes det ikke at være nødvendigt med et sådant forlæg, ej heller i billedhuggerkunst. Skulpturer behøver ikke at være portrætbuster og afbildninger af konkrete mennesker. Men det betyder på den anden side ikke, at vi så helt skulle mangle et A, således at vi må operere med A som noget skabt, sådan som Tygstrup og hans meningsfælder gerne vil fremstille det. A *eksisterer* for så vidt på forhånd, hvilket tydeligt fremgår, når vi har med vores buste at gøre. Ganske vist er A ikke nogen *faktisk eksisterende person*, men der er ikke desto mindre tale om *et muligt eksemplar af en bestemt type, som det er kunstnerens opgave at skildre*: En smilende mand, en mand i dybe tanker, en ældre herre, der rækker hånden frem til hilsen osv. osv. Det er på nøjagtig samme vis i litteraturen: Også her har

vi med *et muligt eksemplar af en bestemt type* at gøre, som det er op til forfatteren at skildre. Spørgsmålet er, hvad der i litteraturen svarer til den smilende mand, manden i dybe tanker osv.

Her må vi først og fremmest konstatere det bemærkelsesværdige, at det, der i første række er på spil i den litterære realisme, er en sammenligning af tekster. Svarende til læret på den ene side og den smilende mand på den anden side har vi i litteraturen på den ene side den tekst, forfatteren skaber, og på den anden side en tekst som muligt eksemplar af en bestemt type tekster. I stilistiken betegnes det at efterligne en anden teksttype som *pastiche*. Oftest forstås *pastiche* i indsnævret forstand som efterligning af ældre tekster – *sagapastiche*, *folkevisepastiche*, 1700-tals-*pastiche* osv. – eller som forvrængende det, der efterlignes på forskellig vis – fx *humoristisk pastiche*. Imidlertid vil en tekst med realistiske ambitioner i virkeligheden altid være en *pastiche* i den helt generelle betydning af efterligning. *Pastichen* kan med andre ord siges at være den litterære realismes grundform: Litterær realisme består i at skildre et muligt eksemplar af *en bestemt type tekster* så virkelighedstro som muligt.²⁷

Men er det nu rimeligt at synonymisere den litterære realisme med en sådan tekstsammenligning? Er der ikke, når alt kommer til alt, snarere tale om en sammenligning mellem tekst og det, teksten refererer til eller er sand om i verden? Eller da realistiske tekster – qua realistiske – ikke nødvendigvis refererer til noget i verden, til *et muligt eksemplar af bestemte typer af hændelser, genstande, personer osv., som det så er kunstnerens opgave at skildre?*

Naturligvis. Men her skal vi alligevel være forsigtige for ikke at sammenblande semantik med det at sammenligne to ting i verden, hvilket er noget rent empirisk. Realisme har med sammenligningen mellem to *ting* at gøre, ganske vist ikke begge faktiske ting, men – som vi har set – én faktisk ting og et muligt eksemplar af en bestemt, velkendt type: skulpturen på den ene side og billedet af en smilende mand på den anden side. Men det første, vi støder på i verden i forbindelse med sprog og tekster, er – som vi har set – ikke forholdet mellem sprogligt udtryk og referent – det vil være et semantisk og dermed filosofisk realistisk relevant forhold – men forholdet mellem to forskellige sprogbrugssituationer, der i dette tilfælde kun vil kunne bestå i sammenligningsforholdet mellem den bestemte litterære tekst på den ene side og et muligt eksemplar af en bestemt type tekster på den anden side. Alt andet vil i første omgang være en umulighed.

Men virker ræsonnementet her nu ikke for søgt? For hvad vi nu end kan forbinde med læsningen af en realistisk tekst, så synes vi vanskeligt at kunne opleve den som en tekstsammenligning. Den umiddelbare oplevelse af læsningen af en realistisk tekst er vel netop en oplevelse af noget, der foregår i verden. Og derfor må der vel være noget galt med ræsonnementet?

Her må man imidlertid – som vi har set – huske på, at vi som sprogbrugere

re altid vil kunne håndtere forestillingen om det, der ligger for enden af en reference eller en angivelsesmåde, fx ved en anvendelse af udtrykket "Kvinden, vi før mødte ...", hvad enten eksistenspræsuppositionen holder stik eller ej, eller hvad enten det, vi siger, er sandt eller usandt. Men derfor vil vi faktisk også kunne reformulere den litterære realisme, ikke som en tekstsammenligning, men som egentlig *genstands- eller situationssammenligning*: En tekst vil da være en litterærrealistisk gengivelse af en bestemt type genstande eller situationer, i samme grad de angivelsesmåder, typen påkalder, fremkalder forestillinger om eller handlingsreaktioner over for genstande eller situationer, der minder om den pågældende type genstande eller situationer – hvilket vi konkret vil kunne konstatere ved at udplukke et konkret eksemplar af den pågældende type genstande eller situationer og se, om de kunne have "ligget for enden af" de angivelsesmåder, teksten præsenterer os for. Eller for at belyse det med et eksempel: Skildringen af Bartholine hos J.P. Jacobsen vil kunne karakteriseres som realistisk i det omfang, de angivelsesmåder, den præsenterer os for, *kunne have været* anvendt sandfærdigt om en virkelig kvinde, vilkårligt udplukket blandt en række kvinder. Hos Aristoteles kan vi læse: "Det er ikke digterens opgave at foredrage hvad der virkelig er sket, men hvad der er sådan, at det kan ske og er muligt med hensyn til rimelighed eller nødvendighed" (Aristoteles 1992:26). Dermed anvender han netop samme kontrafaktiske talemåde om det realistiske værk, som jeg her har gjort: Kunstværket, B, refererer ikke til noget i virkeligheden, men til noget, der selv om det ikke er virkeligt, alligevel ikke er i større afstand fra virkeligheden, end at det kunne have foreligget dér. Såvel hos Aristoteles som hos mig tales der om noget konkret. Denne konkretion skal man have med for at se, hvad der er på spil i realismen.²⁸

Her ser vi nu også forskellen mellem realismen i den visuelle kunst og i den litterære kunst: Begge steder har vi med en bestemt gruppe genstande eller situationer at gøre, hvorudfra vi vil kunne udvælge én, A, som udgangspunkt for en konkret sammenligning, blot den tilfredsstillende betingelsen at være af en given type, B. B derimod er forskellig, når vi går fra visuel til litterær kunst: I den visuelle kunst er B i sig selv en ting eller situation, altid i form af et artefakt, alene udformet gennem instrumentelle handlinger og aktiviteter, som vil kunne beskrives gennem regulerende regler (i Searles forstand). I litterær kunst derimod består B specielt af *talehandlinger*, dvs. handlinger, der fordrer brug af konstituerende regler (i Searles forstand), men som imidlertid samtidig vil lide af den defekt, at referencen og sandheden på den ene side vil være fraværende, mens på den anden side meningsindholdet, sandhedsbetingelserne – og dermed hele det i forrige afsnit skitserede sproglige instrumentarium, der bærer og opretholder dette meningsindhold – dog stadig vil være bibeholdt.

Derfor kan vi nu nå frem til følgende karakteristik af den litterære realisme: I den litterære realisme er på den ene side den filosofiske realisme gan-

ske vist altid *forudsat*, nemlig i form af mobiliseringen af alle de betingelser, der skal foreligge for opbygningen af et meningsfuldt sprog i konkrete indføringssituationer. På den anden side har den litterære realisme ikke i sig selv noget at gøre med det, der er på spil i den filosofiske realisme: Først og fremmest er den litterære realisme udtryk for en empirisk *sammenligning af tekster*: Hér tekst B, hvis realisme skal udmåles, og dér en mulig tekst A, der vilkårligt kan udvælges blandt en bestemt type tekster, og som vil kunne tjene som målestok for udmålingen af B's grad af realisme (med hensyn til denne type tekster). Men dernæst er den litterære realisme i afledt forstand også udtryk for en *sammenligning af en tekstlig beskrivelse og en mulig konkret genstand eller situation*: hér genstand B liggende for enden af tekstens meningsfulde anvendelse med de angivelsesmåder, det indebærer, dér genstand A, der vilkårligt vil kunne udvælges blandt en bestemt type genstande, og som tjener som målestok for udmålingen af B's grad af realisme (med hensyn til denne type genstand).

Der kan altså være tale om to typer sammenligning i litterær realisme, dels om en sammenligning af tekster, dels – i afledt forstand – om en sammenligning af genstande. Fx vil den *naturalistiske realisme* kunne ses som et forsøg på at skildre genstande i virkeligheden, som vi kender dem fra vores dagligdag, men set gennem en videnskabelig afhandlings, artikels eller rapports briller eftergørende dens minutøse, omstændelige og omhyggeligt udarbejdede, kølige stil (her er den panoptiske fortæller fx netop realistisk, idet han er en afspejling af den naturvidenskabelige artikels koordinerende og sammenstykkende iagttagelse)²⁹. Eller den *impressionistiske realisme* vil kunne ses som et forsøg på at skildre samme dagligdagsfortrolighed, men gennem en stil, der i stedet tager farve af det nærvær, vi kender fra dramaet, hvor det hele med Aristoteles' ord *vises* i stedet for at fortælle (her er fortælleren realistisk ved at være en fortæller, der har vanskeligt ved at få kontrolleret afstand til tingene).

Med hensyn til de to typer sammenligning kan der som sagt også konstateres et afledningsforhold mellem dem. Vi har set, at den sidste type bygger på en abstraktion, en bortseen fra elementer i den første type, nemlig fra den sproglige angivelsesmåde. En vigtig ting at gøre sig klart er imidlertid, at der begge steder foreligger et sammenligningsforhold *af samme metafysiske orden som i visuel kunst*: Sprogets interne opbygning – det, at der er tale om talehandlinger – om reference, om prædikation og om indføring og brug – alt det, der skal til for at opbygge sproglig mening, det er ligesom "overstået" og taget for givet, når forfatteren skal til at kreere sit værk. Det er derfor, det sprog, han benytter sig af, direkte kan jævnføres med malerens farver og skulptørens ler. Det er et simpelt udgangspunkt for den litterære skaben, fuldstændig ligesom leret og farverne er det for den visuelle kunstner. Vi kan også sige det sådan: Det litterære realismebegreb forudsætter en "downgrading" af sproget. Den litterære tekst

skal fra forfatterens side udelukkende behandles som objekt for instrumentel manipulation, sådan som leret og farverne bliver det.

Dette bringer i øvrigt den realistiske tekst i slægt med troperne. Som Grice har vist i et par korte, men vægtige artikler (Grice 1989 (1975; 1978)), vil alle troper kunne defineres som *defekt* sprogbrug, der forholder sig *parasitært* til en tilsvarende bogstavelig og korrekt udført talehandling. Bl.a. bestemmes metaforen som "categorical falsity" (Grice 1989:34).³⁰ Men på nøjagtig tilsvarende vis synes det at forholde sig med det litterære realismebegreb. Litteratur kan kun komme i stand via det forhold, at sandhed (og evt. reference) *gøres irrelevant og for det meste usand*. Men det repræsenterer en *defekt* i forhold til en korrekt udført talehandling. Det vil sige: Ligesom kategorial eller semantisk falskhed er udløsende for metaforen, er manglende sandhed og evt. manglende reference udløsende for den fiktive tekst, der skal bære realismen. Selve tolkningsarbejdet består så i at danne en ad hoc-meningsfuldhed i situationen – en *occasion meaning* – med udgangspunkt i træk ved den udløsende defekte talehandling. Det sker nu normalt langs forskellige veje, svarende til de forskellige troper, vi har med at gøre: Ironien ved, at det, der siges, skal forstås som metakommentar til det sagte, metaforen ved, at det, der siges, skal danne udgangspunkt for en søgning af lighed mellem det, der er refereret til fra talers side, og det, der angives gennem prædikatet, og fiktionen ved, at det, der siges, blot skal foregives (i stedet for at blive opfattet som defekt eller som bevidst løgn). På tilsvarende vis med realismebegrebet. Realismebegrebet kommer faktisk ind i billedet just dér, hvor fiktionsbegrebet har gjort sin del af arbejdet for at overlade resten netop til realismebegrebet: Først har fiktionen berøvet det sagte dets sandhed og eventuelle reference. Via realismebegrebet skal vi så finde den ikke-sproglige meningsfuldhed for det, der består i at minde mere eller mindre godt om tekster (eller genstande) af en bestemt type. Der er andre meningsfulde anvendelser for fiktionsbegrebet. Men det at stræbe efter realisme er en af hovedanvendelserne.

I modsætning til de rigtige troper kan man se, at det litterære realismebegreb ikke danner nogen egentlig, selvstændig trope, idet det – for at virke tropeagtigt – som sagt først må stå på ryggen af fiktionsbegrebet. Til gengæld synes realismebegrebet, støttet af fiktionsbegrebet, at kunne danne om ikke forudsætningen for så dog midtpunktet i definitionen af en lang række andre troper. Det drejer sig om troper, der som fx hyperbel, litote og grotesk alle kan siges at repræsentere forskellige former for afvigelse i forhold til realismen som normaludgangspunkt. Eller det drejer sig om genrer, der som eventyret, science fiction-fortællingen, den fantastiske fortælling osv. ligeledes sprænger rammerne for, hvad vi normalt vil kunne forvente os.

På den måde får begrebet om litterær realisme en om ikke lige så central, så dog ret så afgørende stilling inden for området af troper, sådan som begrebet om filosofisk realisme tilsvarende har det inden for den bogstavelige menings

område. Det er imidlertid afgørende vigtigt ikke at sammenblende de to former for realisme.

Afslutning

Jeg har i artiklen her søgt at vise: (1) at den filosofiske realisme – tænkt i termer af korrespondens – er det mest korrekte udgangspunkt for sandhedsbegrebet, og at ethvert meningsbegreb, der vil fortjene sit navn, må tage udgangspunkt i denne kendsgerning; (2) at skønlitteraturen langt fra selv at kunne være filosofi tværtimod forudsætter den filosofiske realisme og det bogstavelige meningsbegreb som artikulationsbaggrund for sin intelligibilitet; (3) at den litterære realisme er efterligning i den klassiske betydning af ordet, men ikke i filosofisk forstand.

Som jeg indledningsvis har dokumenteret det, er det opfattelsen blandt mange litteraturteoretikere, at realismebegrebet er et ikke-definerbart begreb eller et begreb uden fast kerne. Jeg håber gennem min argumentation i det foregående at have imødegået denne opfattelse: Det er korrekt, at realismebegrebet kan antage mange skikkelser, hvilket slet og ret hænger sammen med, at realismebegrebet må have sin forankring i noget konkret i verden, som genskabelsen skal komme i stand gennem – for så vidt kan have sin forankring i hvad som helst: en anden litterær tekst, en videnskabelig artikel, en hest, en fabrik, en samfundsindretning, en følelsesmæssig konflikt, det ubevidste, frihedsbegrebet. Imidlertid er selve begrebet om realisme krystalklart. Litterær realisme er mime-sis – forstået i den forstand af ordet, jeg har skildret i det foregående:

Litterær realisme består i en "downgraded" genskabelse af en bestemt art genstande, situationer eller begivenheder i verden, repræsenteret gennem et (ofte prototypisk) eksemplar af den skildrede art.

Når det derfor hævdes, at begrebet ikke kan defineres, er det forkert. Selvfølgelig kan begrebet defineres.

Nu vil nogle måske synes, at det begreb om litterær realisme, jeg her har præsenteret, er for abstrakt og filosofisk til, at det vil kunne berøre det praktiske analysearbejde. Og det kan der selvfølgelig være noget om. I hvert fald hvis man tager det for min anskuelse, at man i enhver konkret analyse bør tage eksplicit stilling til alle de filosofiske spørgsmål, jeg har behandlet, før man kan gå i gang med sin analyse. Men naturligvis mener jeg ikke noget sådant. På den anden side: Hvis man tror, at det er lige meget, om man accepterer mit standpunkt eller ej, når man går i gang med et stykke litterær analyse, må jeg erklære mig uenig. For som vist er min analyse ingen præsentation af selvfølgheder,

men et virksomt alternativ til gængse måder at omgås realismebegrebet på, også litterære. Når Tygstrup i sin artikel kan skrive om realismen hos Balzac, Flaubert og Proust: "De tre måder at organisere den symbolske form på har hver deres "realisme" i den forstand, at de knytter sig til og afprøver forskellige måder at konstruere kroppen på [...]" (Tygstrup 1996:203), så må vi sige, at det simpelthen er en forkert måde at skildre realismen på. Og når Tygstrup samstedt fortsætter: "Og hvis vi finder, at nogle af disse former er mere realistiske end andre, kunne det tyde på, at vi, socialt, politisk, historisk, er disponerede for at skrive kroppen på en bestemt måde", så må vi igen sige, at det er ukorrekt: Man kan ikke skrive kroppen. Det hedder: skrive *om kroppen*. Ikke blot som korrekt grammatisk formulering, men i emfatisk filosofisk realistisk forstand.

Noter

- ¹ Tygstrup bringer selv i den forbindelse Foucaults poststrukturalisme, hans diskursteori, i erindring. I øvrigt præger denne realisme-opfattelse de fleste bidrag i *Gensyn med realismen*. Når man i Jørgen Holmgaards programatiske forord til bogen læser: "Når vi oplever et stykke litteratur som realistisk, er det ikke, fordi det giver en transparent virkelighedsgengivelse, men fordi det betjener sig af en række bestemte litterære teknikker, der frembringer effekten af virkelighed [...]" (Holmgaard 1996:8), er det ganske vist vanskeligt at måle afstanden fra den litterære realisme til mere eksplicitte metafysiske overvejelser over realismen i almindelighed, dvs. den filosofiske realisme, som hos Tygstrup. Der skelnes ikke tydeligt, måske fordi den filosofiske realisme – fejlagtigt ifølge min mening – opfattes som irrelevant for definitionen af den litterære realisme.
- ² Et eksempel på en indflydelsesrig filosof uden for fransk tradition og inspiration er canadieren Nelson Goodman. Man kan næsten ikke se synspunktet formuleret tydeligere end hos ham: "Realism is relative, determined by the system of representation standard for a given culture or person at a given time. New or older or alien systems are accounted artificial or unskilled [...] 'Realism' thus often comes to be used as a name for a particular style or system of representation" (Goodman 1976:37).
- ³ Det er forudsat i artiklen, at sandhed forstås som *udsagnsmæssig* eller *propositional sandhed*. Ofte forstås sandhed også i betydningen ægthed eller væsentlighed, fx i udsagn som "Han var en sand helt", "Maleriet var et sandt udtryk for 1700-tallets realisme". Selv om dette begreb om sandhed er vigtig og også vil spille en rolle i min fremstilling i det følgende, blot under andre betegnelser, er det udelukkende sandhed som propositionel sandhed, der er genstand for behandling i den filosofiske realisme.

4. Den første formulering af korrespondenteorien finder vi allerede hos Aristoteles: "At sige om det, der er, at det er, eller om det, der ikke er, at det ikke er, er sandt" (Aristoteles). I sin moderne form kommer korrespondenteorien til at spille en afgørende rolle inden for analytisk filosofi, efter at det er lykkedes Alfred Tarski (1932) gennem sine såkaldte T-sætninger og gennem begrebet om rekursivitet at specificere en semantisk teori for bl.a. udsagns- og prædikatslogikken (jf. senere).
5. Se Simon Blackburn & Keith Simmons koncentrerede redegørelse for de robuste korrespondenteorier (Blackburn & Simmons 1999:1-29).
6. Wittgenstein finder i *Tractatus* ingen egentlig løsning på problemet: Formuleringen "Det, hvorom man ikke kan tale, om det bør man tie" (Wittgenstein 1996:7) er formuleringen af en magtesløshed over for problemet: At han ikke kan formulere den korrespondenteori, han forsøger at lancere.
7. Det er normalt at føre perspektivismen i sin moderne form tilbage til Friedrich Nietzsche (1968:481).
Et klassisk argument finder vi i Platons dialog *Protagoras*.
8. Det betyder ikke, at Hegels filosofi derfor i almindelighed er uaktuel eller irrelevant i diskussionen her. Tværtimod kan Tygstrups position – og den relativistiske konstruktivisme i almindelighed – siges at låne træk fra overvejelser, der første gang findes hos Hegel, nemlig overvejelser, der knytter sig til hans begreb om den Objektive Ånd, dvs. Ånden forstået som intersubjektivitetens historie, dvs. som sprog og som samfund. Her, nærmere bestemt i *Phänomenologie des Geistes* fra 1807 (Hegel 1973), anslås for første gang – under stikordet Hegels metakritik af Kants kriticisme – det store skisma, vi stadig lever med: Findes der overgribende programmer og samfundsinstitutioner, som kan tjene som en endegyldig fundamentering af erkendelsen (Kant), eller er det snarere sådan, at alt i den retning er præget af historisk-lokale forhold og omstændigheder (Hegels Objektive Ånd)? Hegel forkaster – som den relativistiske konstruktivisme generelt – Kants transcendentalisme. Men han bliver ikke stående ved relativismen, som vi finder den i begrebet om den Objektive Ånd. Faktisk mener han det muligt at gennemføre en identitetslogisk lukning af historien og det historisk åbne gennem begrebet om historiens endepunkt. Dette begreb om historiens endepunkt kalder han den Absolutte Ånd.
Det er dette begreb, ingen i dag vil tage alvorligt.
9. Davidson opererer med et tilsvarende ikke-robust princip for kommunikativ åbenhed, kaldet "The Principle of Charity" (Davidson 1973).
10. Jeg vil senere med baggrund i Habermas og Searle komme ind på og forsvare en mere robust udgave.
11. I Stern (2000) gives en fyldig behandling af denne moderne version af transcendentalitetens betingelser.

12. Her kan jeg også henvise til Habermas, der på det seneste er blevet overbevist om, at "sich [...] kein konzeptueller Zusammenhang zwischen Wahrheit und rationaler Behauptbarkeit unter idealen Bedingungen ergibt" (Habermas 1999:50). Endvidere vil jeg henvise til den Rorty-antologi, der for nylig er udgivet med bl.a. bidrag af Habermas, Davidson, Putnam m.fl., der signalerer sådanne nye toner i realismedebatten (Brandt 2000).
13. I det følgende vil jeg forstå 'genstand' helt alment som noget eksisterende i verden, der vil kunne gøres til genstand for simpel reference (ikke meta-reference). Det gør fx også tale, tanke og ideer til genstande, når der refereres til dem. Det metafysiske spørgsmål om, hvilke grundtyper af simple genstande der eksisterer i verden, vil vi ikke komme ind på, fx om bevidenheder har selvstændig ontologisk status, som Davidson (1980) fx hævder og forsøger at plædere for.
Bemærk: Det, vi i sproget betegner som kendsgerninger, vil ikke være genstande, da de altid vil tilsvare propositioner.
14. En omfattende nylig diskussion på dansk af sådanne betingelser findes i Favrholt (1999), der – som Searle – bygger sin argumentation op ud fra strawsonske præmisser. En anden omfattende diskussion finder man spredt i Searles og Habermas' værker. Her kan jeg især henvise til Searle (1979) og de danske oversættelser af Habermas (1973) i Habermas (1981) og Habermas (1971) i Henriksen (2001). Her ses disse transcendentale betingelser som betingelser for vellykket udførte talehandlinger: Således opregner Searle ud over vederhæftighedsbetingelsen (eller vederhæftighedspræsuppositionen, som vi har kaldt den) også den propositionelle indholds-betingelse, den forberedende betingelse samt essentielbetingelsen; den sidste er den eneste betingelse Searle mener må være understøttet af en *konstituerende regel* (jf. senere).
15. Jeg vil i det følgende skelne mellem sætning og udsagn (eller proposition) på følgende måde: En sætning er – som det allerede er fremgået – en *udtrykstørrelse*. Et udsagn (eller en proposition) derimod er en *indholdsstørrelse*, en semantisk størrelse. I minimal forstand vil et udsagn kunne identificeres som en klasse af synonyme sætningstyper, eller – udtrykt i termer af reference – som en klasse af sætningstyper, det vil være muligt at anvende ensartet over for samme type kendsgerning i verden. Således vil fx sætningstyperne "Du er syg" og "Jeg er syg" kunne være udtryk for samme udsagn, nemlig i de tilfælde, hvor "du" og "jeg" refererer til *samme person (på samme tidspunkt)*.
16. Også strukturalismen og alle de "dynamiserede" udgaver af den, vi siden har set i den franske skrifttænkning, fx hos Foucault, er for så vidt også grundlagt på et ønske om at undgå genstandsopfattelsen af mening. Saus-

suers berømte og berygtede valørteori om betydning, at det afgørende i betydningsdannelsen ikke sker mellem udtryk og indhold i de enkelte tegn, men i tegnenes forskel til hinanden, kan ses som en sådan anti-genstandsteori om mening.

Desværre falder teorien – som allerede antydet – på det samme som den relativistiske konstruktivism: Verden forsvinder, absorberes i tankens eller – hos Saussure – sprogets erkendeformer. Saussure taler kritisk om nomenklaturteorien om sprog (Saussure 1970:33) – hvor det sproglige udtryk blot opfattes som mærkelap, hængt på betydningen, og erstatter den med sin valørteori. Imidlertid: Bortset fra at han har ret i, at det sproglige udtryk ikke påhæftes meningsindhold, så er nomenklaturteorien korrekt så langt: Et sprog, der ikke er forankret i verden, er intet sprog.

17. Det er min påstand her, at talehandlinger af anden type – ordre, løfter, intentionserklæringer, spørgsmål osv. – i virkeligheden kan ses enten som indirekte talehandlinger eller – hvis de er angivet gennem eksplicitte grammatiske eller leksikalske markeringer – fx "Jeg lover at komme i morgen", "Ræk mig saltet!", "Kommer du i morgen?" – som metaassertiver.
18. Den propositionelle udsagnshandling kan også bestå i reference til flere genstande samt i en prædikationshandling, der inkluderer referenterne i en nærmere afgrænset mængde relationer. Det eksplicitte udtryk for en proposition med flere referenter har da formen "R(A,B)", hvor A og B er de pågældende referenter i verden.
19. I dette tilfælde vil der ikke være nogen sandhed til stede svarende til, at egenavn – i hvert tilfælde i princippet, om end sjældent i praksis – danner ikke-perspektiviske tilnærminger til referenterne (pegning er direkte og uformidlet af det meningsindhold, en prædikation ville forlene den med). Da der må være en genstand til stede for at sikre en adækvat brug af egenavnet, kan vi i stedet tale om en eksistenspræsupposition. Men det vil sige, at den vederhæftige sprogbruger må kunne skelne mellem følgende forhold: Ved reference med (ægte) egennavn vil der kun foreligge en eksistenspræsupposition; ved reference med sætninger eller bestemte beskrivelser vil der foreligge såvel en eksistenspræsupposition – referencen må antages at tilsvare en referent i verden – som sandhedsantagelse – prædikationen må antages at tilsvare en kendsgerning i verden, der er i stand til at gøre prædikationen sand (eller falsk). Begrebet eksistenspræsupposition er oprindelig indført af Strawson (1950) i en polemik med Russell om dennes begreb om bestemte beskrivelser. Det var her Strawsons påstand, at forholdet mellem reference og prædikation i en sætning som "Kongen af Frankrig er skaldet" ikke blot er sandhedsfunktionelt, som Russell mente det. Hvis der ikke eksisterer nogen konge af Frankrig, er det ifølge Strawson ikke blot sådan, at den

samlende proposition er falsk, sådan som Russell mente det; den er direkte meningsløs. For at nå frem til sande eller falske propositioner må det, den bestemte beskrivelse refererer til, eksistere. Ellers er det ikke muligt at udføre prædikationshandlingen.

20. Som Richard M. Hare (1952) har gjort opmærksomt på, stiller det i virkeligheden også et samtaleetisk krav til de kommunikerende parter om altid at bruge et givet udtryk i en brugssituation over for høreren på samme måde som i indføringsituationen. Hvis ikke dette etiske krav til meningskonsistens bliver fulgt, vil det være ensbetydende med, at meningen i det meningsfællesskab, der etableres mellem de kommunikerende gennem de sproglige indføringsituationer, går i opløsning.
21. Af samme grund kan indføringsituationer også – om end mere omstændeligt – kaldes for *eksemplariske indføringsituationer*. Meningsindhold defineres her ved, at et paradigmeeksemplar af, hvad der falder under meningsindholdets ekstension, frembæres. En anden betegnelse for indføringsituation – *initial baptism situation* – er indført af Saul Kripke i Kripke (1980). Såvel i denne bog som i Hilary Putnam (1975) findes en interessant behandling af, hvordan såkaldte naturlige arter – citroner, guld, tigre osv. – opfører sig i relation til eksemplariske indføringsituationer og brugssituationer.
22. Argumentet er naturligvis endnu et eksempel på transcendental tilbagevisning af en skepticist. Denne gang har vi med en analyticitetsskepticist at gøre. Det er vigtigt, at man gør sig det, argumentet indebærer, klart: Når vi taler om indføringsituationen for meningen af et udtryk, er det klart, at der vil være tale om en idealiseret talemåde, i hvert tilfælde hvad dagligsprogets grundlæggende betydninger angår. Her har virkeligheden snarere været den, at vi gennem mange situationer efterhånden gennem vor opvækst har tilegnet os meningen af de forskellige udtryk. Der er med andre ord ikke kun tale om én indføringsituation, og frem for alt: der er heller ikke tale om så bevidst en forholden sig fra den talendes og lyttendes side, som det her er antydet. Så langt har Quine selvfølgelig ret. Imidlertid udgør det – for én, der allerede har tilegnet sig dagligsprogets grundlæggende regelsammenhænge – en altid tilstedeværende mulighed for at præcisere sin sprogbrug: "Lad os lige præcisere, hvad vi vil mene med "hvidt papir", dvs. lad os lige se bort fra vor hidtidige brug af vendingen (= dette er ikke en brugssituation) og via eksemplifikationer give det en ny og præcisere betydning (= dette er en eksemplarisk indføringsituation).
23. Jeg ser her bort fra, at ordet *blomst* har undergået en sekundær bogstaveliggørelse, hvilket man kan bevidne ved at slå op i en ordbog. Det fjerner imidlertid intet ved, at princippet om analyticitet også må finde anvend-

else her. I øvrigt behøver ikke-bogstavelig mening ikke altid at være metaforisk som her. Ifølge Searle (1978) er såkaldt indirekte talehandlinger – fx "Kan du række mig saltet?", hvor et spørgsmål, om hørers evner, bogstaveligt forstået, figurerer som en anmodning – også eksempler på ikke-bogstavelige talehandlinger (selv om også de, som *blomst fra før*, kan være underlagt sekundær bogstaveliggørelse).

^{24.} Derfor er de forskellige "bindestregsrealisme" – social-realisme, hverdagsrealisme, bonde-realisme, storby-realisme – for så vidt mere dækkende. Her signaleres i det mindste, at det, der tales om, blot danner udsnit af verden, er noget *i verden*.

^{25.} Søren Kjærup (2000) advarer ligeledes om "den semantiske konstruktions" fejltagelse, enten den tænkes som én stor, værkoverskridende fiktiv verden, fælles for alle litterære værker, hvilket ville være absurd, da den også skulle rumme alle mulige selvmodsigelser, eller i form af en værkegen fiktiv verden, der forekommer lidt mere plausibel. Kjærup (2000:127) spørger "på hvilken måde eksisterer egentlig en sådan "uvirkeligt eksisterende" verden? Har den ikke vel mange "huller", når den kun er opbygget af de ting der direkte er nævnt eller hentydet til? ("Han gik ind ad døren" – der eksisterer altså en "han" og en dør; eksisterer der også et hus, har huset værelser, vinduer osv.?)."

^{26.} Jeg siger udtrykkeligt "mulighed for reference", for det er naturligvis ikke sådan, at portrætbusters naturlige funktion er at referere. Portrætbuster er ikke i den forstand udtryk: Kunstneren laver ikke sin portrætbuste af J.P. Jacobsen i den hensigt, at vi kan gribe til den, når vi vil referere til den virkelige J.P. Jacobsen. Men det udelukker på den anden side ikke, at vi *kan* bruge den referentielt, hvis vi vil: "Ham dér (man peger på busten af J.P. Jacobsen) har skrevet Niels Lyhne."

^{27.} Det, at der på én gang er tale om en type og om indbyrdes forskelle inden for typen, rejser selvfølgelig det almene spørgsmål om, hvor store de indbyrdes forskelle må være, set i forhold til typens abstrakthed. Men her synes der ingen a priori-grænse at være: Når blot de falder under det fælles begreb, synes de to eksemplarer, der skal sammenlignes, i øvrigt at kunne ligge så langt fra hinanden, det skal være: Fx synes der ikke at være noget i vejen for, at en tekst om bier, en tekst om blomster og en tekst om frihed sammenlignes indbyrdes mht. deres grad af naturimitation. Har vi tre tekster, A, B og C, og handler A om bier, B om blomster og C om frihedsbegrebet, repræsenterer B selvfølgelig et mere realistisk billede af A's genstandsområde end C.

Et forhold, som kan spille en rolle for udmålingen af *graden* af realisme, er typens indre homogenitet. Fx synes Eleanor Rosch' (1977) studier at tyde på, at mange begreber er prototypisk opbygget, således at fx begre-

bet "fugl" ikke så meget er defineret ved nødvendige og tilstrækkelige træk, som de er defineret ved at organisere eksemplarerne indbyrdes i på den ene side centrale eksemplarer som solsorte og gråspurve og på den anden side perifere eksemplarer som strudse eller pingviner. Set i relation til spørgsmålet om realisme vil man nok foretrække at kalde værker, der i højere grad skildrer centrale eksemplarer i den type af genstande, der skal skildres, for mere realistiske for typen end værker, der i mindre grad skildrer sådanne eksemplarer: Hverdagsrealismen fx vil være mere realistisk mht. skildringen af hverdagen, i jo højere grad den refererer til situationer, der synes at være prototypiske for hverdagslivet (hvor denne prototypikalitet altså af Rosch formodes at være et generelt træk ved vor måde at organisere vores erfaringer i begreber på).

Et andet træk, der synes at spille en rolle for udmålingen af graden af realisme, er *densitet*. Man taler ofte om, at en tekst er mere "dækkende" for det, den er om, end en given anden tekst. Men det synes at hænge sammen med, hvor mange distinktioner der er lagt ind i det. Hvor tæt det er beskrevet i sine aspekter og i sine dele (jævnfør her: "hvor detaljerig et modeltog er i sin efterligning"). Densitet er selvfølgelig et begreb, der lader sig anvende ikke blot i forbindelse med tekster, men med gengivelser generelt. Men er der tale om tekstlig gengivelse, synes densitet at være ligefrem proportional med antallet af anvendte propositioner. Her er det selvfølgelig klart, at densitet som æstetisk kategori hurtigt må kontrabalanceres med andre æstetiske hensyn, blandt andet med en fastholdelse af læserens interesse.

^{28.} Lamarque & Olsen (1994:313) skriver: "a description or picture represents *kinds* rather than particulars. War and Peace can be said to give a representation of Napoleon, the invasion of Russia, osv., but it can also be construed as given a representation of war, heroism, naturalism, love, osv." Det er kun rigtigt, hvis arten eller typen ses gennem et tilfældigt udvalgt eksemplar, som vi må holde frem for os for nærmere undersøgelse. I sætningen "Løven er et rovdyr" bruges "løven" generisk om alle løver, hvoraf nogle kan have tre ben, hanløver mangle manker osv. osv. Så vi kan altså have en generisk løve med både fire og tre ben, med manke og uden manke osv. osv. Men det går ikke. Når Lamarque & Olsen skriver, at: "fictions qua fictions are primarily about kinds (or universals or aspects of things) rather than particulars [...]" (Lamarque & Olsen 1994:15), så glemmer de, at alle disse universalier eller aspekter kun kan krystallisere sig til noget, der svarer til en litterært realistisk fiktiv tekst, hvis de holdes sammen af forestillingen om en substans eller et individ, som besidder disse aspekter.

^{29.} Det synes at være fornuften bag talen om stil og écriture. Man lægger sig op

ad og låner træk fra videnskabelig tekstproduktion. Som man kan se, er der ikke tale om at skabe noget, sådan som forestillingen om mimesis som fremstilling lægger op til. Den eftergøren, der finder sted, er en virkelig eftergøren og ingen fremstilling, som samtidig skaber sit objekt. I øvrigt viser tilfældet den naturalistiske realisme, at der selvfølgelig er andre æstetiske hensyn at tage end hensynet til minutios eftergøren. At inddrage for mange træk fra den videnskabelige litteratur – som ikke har noget æstetisk sigte som hovedformål (men nok kan have det som sideformål) – vil slet og ret virke korrumpere på den litterære tekst som æstetisk objekt. Densitet i beskrivelsen er et ideal i den naturalisme svarende til det videnskabsmetodologiske princip om fuldstændighed i beskrivelsen af fænomenerne og forklaringen af data. Men det kan sandelig overdrives.

³⁰ Det er et væsentligt aspekt i Grices teori, at defekten ikke blot betragtes som defekt slet og ret, men netop som en parasitær anvendelse af normalsproget. Når det ovenfor om Bartholine hedder at "hun havde Blidernes sorte, straalende Øje [...]", så foreligger der med metaforen "straalende Øje" umiddelbart en kategorial eller semantisk-logisk fejl: Bartholines øje kan ikke – i bogstavelig forstand – stråle. Men fejlen "straalende Øje" er ikke slet og ret en fejl. Den repræsenterer, som man kan se, netop samtidig en *udnyttelse* af denne fejl gennem den tolkning, den påkalder.

Litteratur

- Andersen, Frits (1996): "Realismens metode". I: Holmgaard, Jørgen (red.) *Gensyn med Realismen*. Aalborg: Medusa, p. 45-72.
- Aristoteles (1992): *Poetik*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Austin, John L. (1962): *How To Do Things With Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Oxford University Press.
- Barthes, Roland (1982): "L'Éffet de réel". I: *Communications* 11.
- Blackburn, Simon & Keith Simmons (red.) (1999): *Truth*. Oxford: Oxford University Press.
- Brandt, Robert B. (red.) (2000): *Rorty and his Critics*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Davidson, Donald (1967): "Truth and Meaning". I: *Synthese* 27, 3, p. 304-23.
- Davidson, Donald (1980): *Essays on Actions and Events*. Oxford: Basil Blackwell.
- Davidson, Donald (1993 [eng. 1973]): "Om selve ideen om et begrebskema". I: *Philosophia* 22, 1-2, p. 11-24.
- Derrida, Jacques (1977): "Limited Inc". I: *Glyph (Baltimore)* 2, p. 162-254.
- Favrholdt, David (1999): *Filosofisk Codex: Om begrundelsen af den menneskelige erkendelse*. København: Gyldendal.

Frege, Gottlob (1967 [1. udg. 1892]): "Über Sinn und Bedeutung". I: Angelelli, I. (red.): *Kleine Schriften*. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, p. 143-62.

Gadamer, Hans-Georg (1960): *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

Goodman, Nelson (1969): *The Language of Art*. Oxford: Oxford University Press.

Grice, H.P. (1975): "Logic and Conversation". I: Cole, P. & Morgan, J. L. (red.): *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, p. 41-58.

Grice, H.P. (1978): "Further Notes on Logic and Conversation". I: Cole, P. (red.): *Syntax and Semantics 9: Pragmatics*. New York, San Francisco, London: Academic Press, p. 113-28.

Grice, H.P. (1989): *Studies in the Way of Words*. Cambridge Massachusetts/London, England: Harvard University Press.

Grice, H.P. & Strawson, P.F. (1956): "In Defence of a Dogma". I: *The Philosophical Review* 65, p. 141-58.

Habermas, Jürgen (1973): "Wahrheitstheorien". I: Fahrenbach, H. (red.): *Wirklichkeit und Reflexion – Festschrift zum sechzigsten Geburtstag von Walter Schulz*. Pfullingen.

Habermas, Jürgen (1976): "Was heißt Universalpragmatik?". I: Apel, Karl-Otto (red.): *Sprachpragmatik und Philosophie*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag, p. 174-272.

Habermas, Jürgen (1981): *Teori om samfund og sprog*. København: Gyldendals Sprogbiotek.

Habermas, Jürgen (1999): *Wahrheit und Rechtfertigung: Philosophische Aufsätze*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag.

Habermas, Jürgen (2001): "Forberedende bemærkninger til en teori om den kommunikative kompetens". I: Henriksen, Carol (red.): *Can you reach the salt?: Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Hare, Richard M. (1952): *The Language of Morals*. Oxford: Oxford University Press.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1973 [1. udg. 1807]): *Phänomenologie des Geistes*. Frankfurt/Main, Berlin, Wien: Ullstein Buch.

Henriksen, Carol (red.) (2001): *Can you reach the Salt? I: Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Holmgaard, Jørgen (red.) (1996a): *Gensyn med realismen*. Aalborg: Medusa.

Holmgaard, Jørgen (1996b): "Indledning". I: Holmgaard, Jørgen (red.): *Gensyn med realismen*. Aalborg: Medusa, p. 7-12.

Jacobsen, J.P. (1963): *Samlede Værker*, 1-2. København: Gyldendal.

Jensen, Johannes V. (1967 [1. udg. 1901]): *Kongens Fald*. København: Gyldendal.

Jørgensen, John Chr. (1980): *Den sande kunst: Studier i dansk 1800-tals realisme*. København: Borgen.

Kant, Immanuel (1990 [1. udg. 1790]): *Kritik der Urtheilskraft*. Hamburg: Felix Meiner.

Kjørup, Søren (2000): *Kunstens Filosofi: En indføring i æstetik*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Kripke, Saul (1980 [1. udg. 1972]): *Naming and Necessity*. Oxford: Basil Blackwell.

Lakoff, George (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago & London: University of Chicago Press.

Lamarque, Peter & Haugom Olsen, Stein (1994): *Truth, Fiction, and Literature: A philosophical Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Madsen, Peter (red.) (1970): *Strukturalisme: En antologi*. København: Rhodos.

Martinow, Niels (1996): *Litterære ismer: Fra romantik til postmodernisme og magisk realisme*. Århus: Systime.

New, Christopher (1999): *Philosophy of Literature: An Introduction*. London: Routledge.

Nietzsche, Friedrich (1968): *The Will to Power*. New York: Random House.

Olsen, Michel (1996): "Realisme". I: Holmgaard, Jørgen (red.): *Gensyn med realismen*. Aalborg: Medusa.

Putnam, Hilary (1975): "The Meaning of 'Meaning'". I: Gunderson, K. (red.): *Language, Mind and Knowledge, Minnesota Studies in the Philosophy of Science VII*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Quine, Willard van Orman (1951): "Two Dogmas of Empiricism". I: *Philosophical Review* 60, p. 20-43.

Rosch, Eleanor (1977): "Human categorization". I: Warren, N. (red.): *Advances in Cross-cultural Psychology, vol. 1*. New York: Academic Press.

Russell, Bertrand (1905): "On Denoting". I: *Mind* 14, p. 479-93.

Schou, Søren (1976): *Dansk realisme 1960-75*. København: Medusa.

Saussure, Ferdinand de (1970 [1. udg. 1916]): *Kurs i allmän lingvistik*. Stockholm: Bo Cavefors Bokförlag.

Searle, John R. (1979; 1992): *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, John R. (1969): *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, John R. (1977): "Reiterating the Differences: A reply to Derrida". I: *Glyph: Johns Hopkins Textual Studies* 1.

Searle, John R. (1979): "The Logical Status of Fictional Discourse". I: Searle, John R., *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 58-75.

Searle, John R. (1992): *The Rediscovery of the Mind*. Cambridge, MA.: The MIT Press.

Searle, John R. (1995): *The Construction of Social Reality*. London: Allen Lane, The Penguin Press.

Stern, Josef (2000): *Metaphor in Context*. Cambridge, MA.: The MIT Press.

Strawson, Peter F. (1950): "On Referring". I: *Mind* 59, p. 320-44.

Strawson, Peter F. (1959): *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics*. London: Methuen.

Stroud, Barry (1968): "Transcendental arguments". I: *The Journal of Philosophy* 65, 9, p. 241-56.

Tarski, Alfred (1932): *Die Wahrheitsbegriff in den Sprachen der deduktiven Disziplinen*. Akademie der Wissenschaft Wien, Math.-nat. Kl. 69:23-25.

Tygstrup, Frederik (1996): "Realisme som symbolsk form". I: Holmgaard, Jørgen (red.): *Gensyn med realismen*. Aalborg: Medusa, p. 183-206.

Tygstrup, Frederik (2000): *På sporet af virkeligheden: Essays*. København: Gyldendal.

Widell, Peter (2001): "Illokutioner er assertiver: Et bidrag til belysning af talehandlingens struktur og taksonomi". I: *Augias* 56-59, p. 15-64.

Wittgenstein, Ludwig (1963 [1. udg. 1923]): *Tractatus Logico-Philosophicus*. København: Gyldendal.

Wittgenstein, Ludwig (1971 [1. udg. 1953]): *Filosofiske undersøgelser*. København: Munksgaard.